

Δρ ΝΙΚΟΛΑΟΣ Γ. ΤΣΙΡΕΒΕΛΟΣ
ΔΙΔΑΣΚΩΝ (ΕΔΙΠ) ΣΤΟ ΤΜΗΜΑ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ Α.Π.Θ.
ΕΠΙΣΚΕΠΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΣΤΟ «ΤΜΗΜΑ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ»
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ LOGOS (ΤΙΡΑΝΑ)

**ΕΚΚΟΣΜΙΚΕΥΣΗ
ΚΑΙ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ**
**Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας ὡς παράδειγμα ἐπανευαγγελισμοῦ,
ποιμαντικῆς ἐπικοινωνίας καί ἱεραποστολικῆς διαπολιτισμικῆς
μαρτυρίας στά σύγχρονα πλουραλιστικά κοινωνικά περιβάλλοντα**

Περίληψη

Τίς τελευταίες δεκαετίες οἱ κοινωνίες τοῦ δυτικοῦ κόσμου καί οἱ πολιτιστικές τους ἀξίες καί ἀναπαραστάσεις εἶναι σέ διαρκή μεταβολή. Στόν εὐρωπαϊκό χῶρο ὁ Χριστιανισμός νομιματοδότησε τόν τρόπο ζωῆς τῶν πολιτῶν, συνέβαλε καθοριστικά στήν προαγωγή τοῦ πολιτισμοῦ καί στή διαμόρφωση ἀνθρωπιστικῶν ἰδεῶν. Πλέον κυριαρχεῖ σέ μεγάλο βαθμό ἡ ἐκκοσμίκευση καί θέσεις σχετικά μέ τόν δημοκρατικό πολιτισμό, τά ἀνθρώπινα δικαιώματα, τόν πλουραλισμό, οἱ ὁποῖες διακρίνονται γιά τόν οὐδετερόθρησκο χαρακτῆρα τους. Σέ αὐτό τό πλαίσιο, πολλές φορές οἱ χριστιανικές ἀξίες θεωροῦνται παρωχημένες. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία εἶναι ἐπικρατοῦσα πληθυσμιακά θρησκεία στά Βαλκάνια καί τήν Ἀνατολική Εὐρώπη καί ἀποτελεῖ μειονότητα σέ ὅλη τήν Εὐρώπη. Τό φαινόμενο τῆς ἐκκοσμίκευσης, ἡ ἀμφισβήτηση τῶν θρησκευτικῶν ἀξιῶν καί ἡ μετατόπιση τῆς θρησκείας στό περιθώριο ἀπαντοῦν καί στίς παραδοσιακά ὀρθόδοξες κοινωνίες. Ἡ παροῦσα μελέτη διερευνᾷ τρόπους κωδικοποίησης τοῦ εὐαγγελικοῦ μηνύματος σέ ἕναν κόσμο πού διαρκῶς μεταβάλλεται καί θέτει τή θρησκεία στό περιθώριο. Ἡ ἐπίτευξη τοῦ βασικοῦ σκοποῦ συμπληρώνεται μέ τίς ἀπαντήσεις στά ἑξῆς ἐρευνητικά ἐρωτήματα: α) Ποιά εἶναι τά χαρακτηριστικά τοῦ φαινομένου τῆς ἐκκοσμίκευσης καί πῶς ἐπηρεάζουν τόν ὀρθόδοξο χῶρο; β) Πῶς μπορεῖ νά μεταδοθεῖ σήμερα τό Εὐαγγέλιο καί ποιές πρακτικές ἀπαιτοῦνται γιά τόν ἐπανευαγγελισμό τῶν χριστιανῶν στίς σύγχρο-

νες έκκοσμιευμένες και πλουραλιστικές κοινωνίες, οι οποίες θέτουν στο επίκεντρο τόν δημοκρατικό πολιτισμό και τα ανθρώπινα δικαιώματα; γ) Μπορεί να αξιοποιηθεί ως παράδειγμα ή μαρτυρία και η διακονία κάποιας σύγχρονης Έκκλησίας; Ός μελέτη περίπτωση για τήν εξέταση τών έρευνητικών έρωτημάτων επιλέχθηκε ή Όρθόδοξη Αυτόκέφαλη Έκκλησία τής Άλβανίας, ή οποία από τό 1967 μέχρι και τό 1991, όπως και όλες οι θρησκευτικές κοινότητες τής Άλβανίας, βίωσε τόν θρησκευτικό διωγμό, πού ίσπεδέωσε όλες τίς δομές της, έσπειρε τόν φόβο και τόν θάνατο στους πιστούς και αφάνισε τόν κλήρο. Στην άνασυγκρότηση τής Έκκλησίας τής Άλβανίας συνέβαλε καθοριστικά ό Άρχιεπίσκοπος Άναστάσιος (Γιαννουλάτος) έδω και 30 χρόνια. Η μέθοδος εργασίας συνδυάζει τή θεματική ανάλυση και τήν ποιοτική άποτίμηση τών δεδομένων, μέ βάση τά επί μέρους έρωτήματα.

Είσαγωγή

Οί δυτικές κοινωνίες είναι σέ διαρκή μεταβολή τίς τελευταίες δεκαετίες. Όρισμένες παραδοσιακές άξίες και πολιτιστικές ιδέες και άναπαραστάσεις αντικαθίστανται από καινούργιες. Στόν εύρωπαϊκό χώρο ή θρησκεία, και ειδικά ή Χριστιανική Έκκλησία, νοηματοδότησε τόν τρόπο ζωής τών πολιτών, συνέβαλε καθοριστικά στην προαγωγή του πολιτισμού και στή διαμόρφωση ανθρωπιστικών άξιών. Η παγκοσμιοποίηση, ή επιστημονική εξέλιξη, ή τεχνολογική πρόοδος, οι προσφυγικές ροές και ή μετανάστευση οδήγησαν στο φαινόμενο τής έκκοσμίκευσης. Στην άπομάκρυνση τών ανθρώπων από τήν Έκκλησία συνέβαλαν καθοριστικά οι έκτροπές και ή άλαζονεία μελών ή ομάδων τών Χριστιανικών Έκκλησιών, ή άπουσία οργανωμένης κατήχησης και διδασχής, ή προβολή φρονταμενταλιστικών θέσεων πού απέχουν ολότελα από τό μήνυμα του Εύαγγελίου, αλλά και άλλοι παράγοντες, όπως ό φανατισμός και ή βία στο όνομα τής θρησκείας¹. Οί συνθήκες αυτές οδήγησαν στή διαμόρφωση πλουραλιστικών κοινωνιών, οι οποίες είναι σέ διαρκή μεταβολή εξ αίτίας τής ραγδαίας τεχνολογικής ανάπτυξης και τής μετακίνησης τών πληθυσμών².

¹ Χ. Τσιρώνης, *Θρησκεία και κοινωνία στή δεύτερη Νεωτερικότητα. Λόγοι, διάλογοι & αντίλογοι στο έργο του Ul. Beck*, έκδ. Μπαρμπουνάκης, Θεσσαλονίκη 2018, σ. 14.

² Z. Bauman, *Postmodernity and its Disconnects*. Polity, Cambridge 1997, σ. 165. A. Giddens & P. Sutton, *Κοινωνιολογία*, μτφρ. Θ. Βασιλείου, Γ. Γαλιάτσος, Β. Ζηκίδης, Γ. Μαραγκός, Άπ. Πρίτσας, έκδ. Gutenberg, Αθήνα 2020, σελ. 793. Τσιρώνης, *Θρησκεία και κοινωνία*, ό.π., σ. 347.

Ἀναμφίβολα ἡ παρουσία καί ἡ δράσι τῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὸ διαρκῶς ἐξελισσόμενο κοινωνικὸ γίνεσθαι. Σὲ αὐτὲς τίς κοινωνικές συνθήκες οἱ Χριστιανικὲς Ἐκκλησίες ἐπιδιώκουν μὲ διάφορους τρόπους νὰ μεταδώσουν τὸ μῆνυμα τοῦ Εὐαγγελίου καί νὰ ἐργαστοῦν γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ κόσμου. Γιὰ νὰ εἶναι ἀποτελεσματικὴ στοὺς σκοποὺς τῆς ἡ ἀποστολῆς τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν-Ὁμολογιῶν, ἀπαιτεῖται ἡ κατανόηση τοῦ κοινωνικο-ἱστορικοῦ ὑπόβαθρου τῶν πολιτισμικῶν ἐναλλαγῶν καί τοῦ τρόπου κατασκευῆς τῶν κοινωνικῶν νοημάτων.

Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἀποτελεῖ ἐπικρατοῦσα πληθυσμιακὰ θρησκεία στίς περισσότερες χώρες τῶν Βαλκανίων καί τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης καί μειονότητες στὰ ὑπόλοιπα εὐρωπαϊκὰ κράτη. Τὸ φαινόμενο τῆς ἐκκοσμίκευσης, ἡ ἀμφισβήτηση τῶν θρησκευτικῶν ἀξιών καί ἡ μετατόπιση τῆς Ἐκκλησίας στό περιθώριο ἀπαντοῦν καί στίς παραδοσιακὰ ὀρθόδοξες κοινωνίες. Σὲ ὅλα αὐτὰ τά στοιχεῖα ἀπαιτεῖται νὰ προστεθεῖ καί ἡ μαγικὴ καί θρησκολόγητη κατανόηση τῆς θρησκείας καί ὅπωςδήποτε τοῦ Χριστιανισμοῦ³.

Βασικὸς σκοπὸς τῆς παρούσας μελέτης εἶναι νὰ διερευνήσει τρόπους κωδικοποίησης τοῦ εὐαγγελικοῦ μηνύματος σὲ ἕναν κόσμον ποὺ διαρκῶς μεταβάλλεται καί θέτει τὴ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία στό περιθώριο. Ἡ ἐπιδίωξι αὐτὴ συνδέεται μὲ τίς ἀπαντήσεις στὰ ἀκόλουθα ἐρευνητικὰ ἐρωτήματα: α) Ποιὰ εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ φαινομένου τῆς ἐκκοσμίκευσης καί πὼς ἐπηρεάζουν τὸν ὀρθόδοξο ἄνθρωπο; β) Πὼς μπορεῖ νὰ μεταδοθεῖ σήμερον τὸ Εὐαγγέλιον καί ποιές πρακτικὲς ἀπαιτοῦνται γιὰ τὸν ἐπανευαγγελισμό τῶν χριστιανῶν στίς σύγχρονες ἐκκοσμηκευμένες καί πλουραλιστικὲς κοινωνίες; γ) Μπορεῖ νὰ ἀξιοποιηθεῖ ὡς παράδειγμα ἡ μαρτυρία καί ἡ διακονία κάποιας σύγχρονης Ἐκκλησίας; Ὡς μελέτη περίπτωση γιὰ τὴν ἐξέταση τῶν ἐρευνητικῶν ἐρωτημάτων ἐπιλέχθηκε ἡ Ὁρθόδοξη Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας, ἡ ὁποία διώχθηκε καί βίωσε τὴν ἀπαγόρευση κάθε θρησκευτικῆς πίστεως μαζί μὲ τίς ὑπόλοιπες θρησκευτικὲς κοινότητες τῆς ἀλβανικῆς ἐπικράτειας. Εἰδικότερα, ἐξετάζεται ὁ τρόπος ποὺ πραγματοποιήθηκε ἡ ἀνασυγκρότησί της ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ '90 μέχρι τίς μέρες μας, ὑπὸ τὴν ἐνορχήστρωση καί καθοδήγηση τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀναστασίου (Γιαννουλάτου). Στὴ συνέχεια, ἀκολουθεῖ ἡ συζήτηση σχετικά μὲ τὴν ἱεραποστολὴ καί τὸν ἐπανευαγγελισμό στὰ σύγχρονα

³ Ἰ. Πέτρου, *Θρησκεία καὶ Κοινωνία. Κοινωνιολογικὴ ἀνάλυση τῶν σχέσεων Θρησκείας καὶ Κοινωνίας στὴ σύγχρονη πραγματικότητα*, ἐκδ. Μπαρμπουνάκης. Θεσσαλονίκη 2012, σσ. 17-36.

έκκοσμιευμένα και πλουραλιστικά περιβάλλοντα, καθώς και ο διάλογος με τον δημοκρατικό πολιτισμό και τις αξίες του. Η μέθοδος στηρίζεται στη βασική θεωρία της επικοινωνίας⁴ και συνδυάζει τη θεματική ανάλυση και την ποιοτική αποτίμησή των δεδομένων⁵, με βάση τα επί μέρους ερωτήματα.

1. Όψεις της έκκοσμίκευσης και του πλουραλισμού στην Ευρώπη

Οι σύγχρονες δυτικές κοινωνίες χαρακτηρίζονται από διαρκή μεταβολή, ενώ κυρίαρχος είναι ο πλουραλισμός των ιδεών και των πολιτιστικών αναπαραστάσεων⁶. «Στις πλουραλιστικές κοινωνίες, όπου σχετικοποιείται ή έννοια της έθνολογικής, πολιτιστικής, ηθικής, γλωσσικής και φυλετικής ιδιαιτερότητας, η θρησκευτική πίστη, όχι πάντοτε, ούτε γενικά, αλλά συνήθως, μετατοπίζεται από το έθνικό στο κοινοτικό πεδίο. Αυτό σημαίνει [...] κυρίως συνύπαρξη πολλών ομάδων και κοινοτήτων με ευδιάκριτη θρησκευτική αυτονομία και ιδιαιτερότητα θρησκευτικών πεποιθήσεων»⁷.

Μιά μορφή του πλουραλισμού είναι ο θρησκευτικός. Όρισμένα από τα χαρακτηριστικά του θρησκευτικού πλουραλισμού είναι ότι α) διαφορετικές θρησκευτικές κοινότητες συνυπάρχουν στον ίδιο τόπο, β) η θρησκευτικότητα λαμβάνει συνήθως μιά ατομική κατανόηση της πίστης, γ) είναι έντονο το φαινόμενο της έκκοσμίκευσης. Σύμφωνα με τους Jean - Paul Willaime και Séverine Mathieu, «"νέα θρησκευτικά κινήματα", θρησκευτικές ακρότητες διαφόρων μορφών, συγκρητισμοί και οικουμενισμοί, στενοί δεσμοί μεταξύ θρησκειών, έθνικών και πολιτικών ταυτοτήτων σε πολλές χώρες, κοσμικές μορφές θρησκευτικότητας, ρευστά σύνορα μεταξύ θρησκείας και θεραπευτικής, εξέλιξεις προς τρόπους πίστης ήπιους και πραγματιστικούς (θρησκείες κατά παραγγελία) αποτυπω-

⁴ Δ. Κούκουρα, *Μεθοδολογική προσέγγιση Όμιλτικών κειμένων (Λόγοι Επισκόπων)*, Θεσσαλονίκη, έκδ. Π. Πουρναρά, 2006, σ. 12.

⁵ V. Braun and V. Clarke, 'Using thematic analysis in psychology', *Qualitative search in psychology*, vol 3, n.2, 2006, σσ. 77-101. Γ. Τσιώλης, «Θεματική ανάλυση ποιοτικών δεδομένων», στο *Έρευνήσιμες διαδρομές στις Κοινωνικές Επιστήμες. Θεωρητικές-Μεθοδολογικές Συμβολές και Μελέτες Περίπτωσης*, Έργαστήριο Κοινωνικής Ανάλυσης & Εφαρμοσμένης Κοινωνικής Έρευνας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, 2018, σσ. 97-125.

⁶ Πέτρου, *Θρησκεία και Κοινωνία*, ό.π., σ. 98. Π. Καραμούζης, *Η Κοινωνιολογία της θρησκείας μεταξύ Έκπαίδευσης και Κοινωνίας*, έκδ. Έλληνικά Ακαδημαϊκά και Ηλεκτρονικά συγγράμματα και βοηθήματα, Αθήνα 2015, σ. 22.

⁷ Β. Γιούλτης, *Κοινωνιολογία της θρησκείας*, έκδ. Π. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1996, σσ. 119-120.

νονται στίς σύγχρονες κοινωνίες»⁸. Σέ όλα αυτά απαιτείται νά προστεθοῦν ἡ τεχνολογική ἀνάπτυξη, ἡ ἠλεκτρονική ἐπικοινωνία, οἱ ψηφιακοὶ πολιτισμοὶ καὶ ἡ ἀλληλεπίδραση στά μέσα κοινωνικῆς δικτύωσης⁹.

Σέ αὐτό τόν διαρκῶς μεταβαλλόμενο κόσμο, οἱ παραδοσιακές θρησκείες τίθενται στό περιθώριο. Ἐφόσον ἐπιθυμοῦν νά συνεχίσουν τὴν ἀποστολή τους, ἀπαιτεῖται νά προσαρμοστοῦν στίς νέες κοινωνικές συνθήκες πού δημιούργησαν οἱ πολιτιστικές καὶ κοινωνικές μεταβολές¹⁰. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ θέμα μας, οἱ Χριστιανικές Ἐκκλησίες-Ὁμολογίες ἀποτελεῖ ἐπιτακτική ἀνάγκη νά ἀναπροσαρμόσουν τίς πρᾶκτικές τους, γιὰ νά συνεχίσουν τὴν οἰκοδομὴ στὴν πίστη τῶν χριστιανῶν ἀλλὰ καὶ τὴν πρόσκληση νέων μελῶν¹¹.

Ἐξίσου σημαντικό εἶναι ὅτι ὁ πολιτιστικός πλουραλισμός πού διαμορφώθηκε στὴν Εὐρώπη δέν σχετίζεται μόνο μέ τὴ μετακίνηση τῶν πληθυσμῶν καὶ τὴν παρουσία μεταναστῶν καὶ προσφύγων. Ἔχει ἄμεση σχέση μέ τίς ἐπιλογές τῶν πολιτῶν, τὴν προαγωγή τῶν ἀνθρώπων δικαιωμάτων καὶ τὴν ἀνάπτυξη θέσεων σχετικὰ μέ τόν δημοκρατικό πολιτισμό. Ὅρισμένα στοιχεῖα πού ἀποτυπώνουν τόν «δημοκρατικό πολιτισμό» εἶναι α) ἡ δέσμευση γιὰ συμμετοχὴ ὅλων τῶν πολιτῶν (καὶ ὅπωςδήποτε τῶν μειονοτήτων) στὸν δημόσιο διάλογο, β) ἡ προαγωγή τῆς εἰρηνικῆς ἐπίλυσης ὅλων τῶν διαφορῶν, γ) ἡ προστασία τῶν μειονοτήτων καὶ ἡ ὑπεράσπιση τῶν δικαιωμάτων τους καὶ δ) ἡ ἀποδοχὴ τῶν ἀποφάσεων τῆς πλειοψηφίας. Οἱ πολῖτες δεσμεύονται γιὰ συνεργασία σέ ἓνα κράτος δικαίου, ἀποδέχονται ὅτι ἡ κυρίαρχη πληθυσμιακὰ ἐθνικὴ ἢ θρησκευτικὴ ἢ κοινωνικὴ ομάδα δέν μπορεῖ νά καταργήσει τὰ δικαιώματα τῆς μειοψηφίας καὶ ἀναλαμβάνουν τὴν ὑποχρέωση νά συμμετάσχουν ἐνεργὰ στὸν δημόσιο χῶρο¹².

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ θέμα τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, βασικὴ ὑποχρέωση τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν-Ὁμολογιῶν εἶναι νά σεβαστοῦν κάθε θρησκευτικὴ

⁸ J-P Williams & S. Mathieu, *Des maîtres et des dieux. Ecoles et religions en Europe*, Paris, Berlin 2005, σ. 99.

⁹ Π. Παναγιωτόπουλος, «Δημόσιος χῶρος καὶ Μέσα Κοινωνικῆς Δικτύωσης», *Σύναξη* τευχ. 162 (2022), σσ. 42-49.

¹⁰ Πέτρου, *Θρησκεία καὶ Κοινωνία*, ὅ.π., σσ. 18-19.

¹¹ Δ. Κούκουρα, «Ἐπανευαγγελισμός στίς “Χριστιανικές” κοινωνίες. Μιά Ὁρθόδοξη προσέγγιση», *Σύνθεσις*, Ἡλεκτρονικὸ περιοδικὸ τοῦ Τμήματος Θεολογίας ΑΠΘ, Vol. 3, No 1, ἀνακτῆθηκε στίς 21/02/2026 ἀπὸ <https://ejournals.lib.auth.gr/synthesis/article/view/4302/4380>

¹² M. Barrett, M. L. de Bivar Black, and others, *Πλαίσιο Ἀναφορᾶς Ἰκανοτήτων Γιά Δημοκρατικό Πολιτισμὸ Περιεχόμενο, ἔννοιες καὶ μοντέλο*, τ. Ι, μτφρ. Μ. Παῖζη, Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης, 2020, σσ. 25-26.

έτερότητα και νά αποφύγουν τόν προσηλυτισμό. Ἡ θέση αὐτή δέν σημαίνει σέ καμία περίπτωση, ὅτι θά σταματήσουν νά ἐργάζονται γιά τόν εὐαγγελισμό τῶν ἐθνῶν, πού πλέον (ἐνν. τά ἔθνη) ἐντοπίζονται στίς ἄλλοτε ὁμοιογενεῖς ἐθνικά εὐρωπαϊκές κοινωνίες (π.χ. Ἀφρικανοί, Ἀσιᾶτες κ.λπ.) καί τόν ἐπανευαγγελισμό τῶν χριστιανῶν. Πολύ περισσότερο, ἐπείγει ὁ διάλογος δίχως νά παραθεωροῦνται τά χριστιανικά ἰδεώδη, ἡ μαρτυρία μέ βάση τούς παράγοντες ἐπικοινωνίας, ἡ μεταβολή ὀρισμένων ἐκκλησιαστικῶν δομῶν καί ἡ ἀναζήτηση περισσότερων δημοκρατικῶν διαδικασιῶν καί πρακτικῶν πού θά ἀναδεικνύουν τήν ὑπεράσπιση τῶν ἀνθρώπινων δικαιωμάτων¹³. Ξέχωρα ἀπό τίς ἐκτροπές πολλῶν χριστιανῶν, ἡ χριστιανική θεολογία συνέβαλε οὐσιαστικά στήν προαγωγή τῶν ἀνθρώπινων δικαιωμάτων καί στήν καλλιέργεια τῶν προϋποθέσεων τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως θά φανεῖ στή συνέχεια. Ὡστόσο, ἡ προσφορά τοῦ Χριστιανισμοῦ στήν ἀνάδειξη τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας πολλές φορές λησιμονεῖται ἢ δέν ἀναφέρεται γιά διάφορους λόγους.

Ὅσα ἀναφέρθηκαν εἶναι σέ ἄμεση σχέση μέ τό φαινόμενο τῆς ἐκκοσμίκευσης πού ἐντοπίζεται στήν Εὐρώπη καί τίς δυτικές κοινωνίες κατὰ τίς τελευταῖες δεκαετίες. «Ἡ ἐκκοσμίκευση (secularization) στόν κοινωνικό διάλογο εἶναι ἡ διαδικασία μέσα ἀπό τήν ὁποία ἡ θρησκεία σταδιακά χάνει τήν ἐπιρροή της στίς ποικίλες σφαῖρες τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Παραδείγματος χάρη, μιά φαινομενικά ἀπλή μονάδα μέτρησης τῆς ἐκκοσμίκευσης εἶναι ὁ φθίνων τακτικός ἑβδομαδιαῖος ἐκκλησιασμός»¹⁴. Ἡ κοινωνιολόγος τῆς θρησκείας Grace Davis ἐπιλέγει τόν ὅρο «θρησκεία δι' ἀντιπροσώπων» γιά νά ἀποτυπώσῃ ἐμφατικά τήν παρουσία τῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων στίς δυτικές κοινωνίες. Μέ τόν ὅρο αὐτό περιγράφει τή μείωση τῶν ἐκκλησιαζομένων στούς ναούς τῆς Εὐρώπης. Ὅπως παρατηρεῖ, ὑπάρχει ἓνα μικρό ποσοστό πού ἐκκλησιάζεται τακτικά καί ἔχει ἐνεργή παρουσία στήν κοινωνία μέ βάση τή θρησκευτική πίστη. Ἀπό τήν ἄλλη, ἡ πλειοψηφία πού εἶναι θρησκευτικά ἀδιάφορη, σιωπηρά ἀποδέχεται τή δράση τῶν «κατά συνείδηση χριστιανῶν»¹⁵.

Βέβαια, ἡ ἐκκοσμίκευση ἔχει ποικίλες διαστάσεις καί δέν εἶναι εὐκόλο νά ἀξιολογηθεῖ καί νά καταμετρηθεῖ ἡ δυναμική της. Ἐνδεικτικές εἶναι οἱ στατιστικές ἔρευνες, στίς ὁποῖες φανερώνεται ὅτι οἱ ἐθνικοί πληθυσμοί τῶν εὐρωπαϊκῶν

¹³ Πέτρου, *Θρησκεία καί Κοινωνία*, ὁ.π., σσ. 488-489.

¹⁴ Giddens & Sutton, *Κοινωνιολογία*, ὁ.π., σ. 793.

¹⁵ G. Davie, *Religion in Modern Europe: A memory mutates*, Oxford University Press, Oxford 2000, π. 191.

χωρῶν δὲν ἐκκλησιάζονται τακτικά, ἐνῶ πολλοὶ ἐπισκέπτονται περιστασιακὰ ἕναν ναό, π.χ. σέ γάμους καὶ κηδεῖες. Προφανῶς θεωροῦν αὐτὲς τίς περιστάσεις περισσότερο ὡς κοινωνικά γεγονότα καὶ λιγότερο ὡς θρησκευτικές τελετές πού νοηματοδοτοῦν πραγματικά τὸν ἀνθρώπινο βίον. Ἡ Τσεχία, ἡ Γαλλία, ἡ Μεγάλη Βρετανία, ἡ Πολωνία ἀποτελοῦν χώρες, ὅπου εἶναι ἔντονο τὸ φαινόμενο τῆς ἐκκοσμίκευσης¹⁶. Στὴ χώρα μας, ἔρευνες φανερώνουν ὅτι οἱ περισσότεροι Ἕλληνες / Ἑλληνίδες δηλώνουν ὅτι πιστεύουν στὸν Θεό. Ὡστόσο, δὲν ἐκκλησιάζονται τακτικά, ἐνῶ περίπου τὸ 15%-20% ἐκκλησιάζεται κάθε Κυριακή¹⁷.

Μία ἀκόμη διάσταση τῆς ἐκκοσμίκευσης ἀφορᾷ τὴ δύναμη καὶ τὴν ἐπίδραση τῆς θρησκείας στὸν δημόσιο χώρο. Σέ μεγάλο βαθμὸ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἡγέτες δὲν ἐπιηρεάζουν μεγάλο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ, ἐνῶ ἡ δυναμικὴ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κοινοτήτων ἔχει μειωθεῖ. Στὴ Δυτικὴ καὶ στὴν Κεντρικὴ Εὐρώπῃ πολλοὶ ναοὶ ἐρημώνουν καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ διοίκηση δὲν μπορεῖ νὰ τοὺς συντηρήσει. Μία λύση πού ἐπιλέγεται γιὰ τὴ συντήρησή τους εἶναι ἡ ἐνοικίαση τῶν ναῶν σέ ιδιώτες γιὰ πολλές δεκαετίες. Μία ἀκόμη μορφή ἔρευνας τῆς ἐκκοσμίκευσης ἀποτελεῖ ἡ διαπίστωση τῆς θρησκευτικότητας. Τὸ γεγονός ὅτι ἕνας ἀριθμὸς πιστῶν ἐκκλησιάζεται δὲν σημαίνει ὅτι ἔχει ἰσχυρές θρησκευτικές θέσεις, διότι μπορεῖ νὰ συμμετέχει ἀπὸ συνήθεια, παράδοση ἢ γιὰ νὰ ἐνταχθεῖ σέ μιὰ ομάδα. Βέβαια, ἰσχύει σέ μεγάλο βαθμὸ καὶ τὸ ἀντίστροφο. Ἄνθρωποι μὲ δυνατές θρησκευτικές πεποιθήσεις δὲν ἐκκλησιάζονται τακτικά¹⁸.

Σέ ὅλα τὰ παραπάνω, ἀπαιτεῖται νὰ σημειωθεῖ ἕνας ἀκόμη παράγοντας πού παρουσιάστηκε τὰ τελευταῖα 30 περίπου χρόνια καὶ ἀναφέρεται σέ μιὰ διαφορετικὴ πολιτιστικὰ χριστιανικὴ παρουσία καὶ μαρτυρία στὴν Εὐρώπῃ. Χριστιανοὶ –κυρίως Κόπτες καὶ Αἰθίοπες– ὁμολογοῦν τὴν ἰδιαίτερη χριστιανικὴ

¹⁶ Giddens & Sutton, *Κοινωνιολογία*, ὁ.π., σσ. 793-794.

¹⁷ Ἀ. Σακελλαρίου, «Οἱ θρησκευτικὲς ἀξίες στὴ σύγχρονη ἑλληνικὴ κοινωνία καὶ ἡ διαδικασία τῆς ἐκκοσμίκευσης», στὸ Σ. Κονιόρδος (ἐπιμ.), *Ἀξίες, πολιτισμικά πρότυπα καὶ κοινωνικοὶ προσανατολισμοὶ στὴ σύγχρονη Ἑλλάδα*, ἐκδ. Gutenberg, Ἀθήνα 2021, σελ. 149-184. Π. Καραμούζης, & Η. Ἀθανασιάδης, *Θρησκεία, ἐκπαίδευση, μετανεωτερικότητα. Ἡ θρησκευτικὴ ἀγωγή στὸ σύγχρονο σχολεῖο*, ἐκδ. Κριτική, Ἀθήνα 2011. Π. Καραμούζης, Α. Σακελλαρίου & Ν. Τσιρέβελος, «Θρησκευτικότητα καὶ πανδημία: Οἱ ἀντιλήψεις τῶν εκπαιδευτικῶν στὰ πλαίσια τῶν νεωτερικῶν ἀφηγήσεων», στὸ Ι. Καμιαριανός, Ε. Παναγόπουλος & Α. Ἀδαμοπούλου (ἐπιμ.), *Ἡ ἐκπαίδευση σέ κατάσταση ἐκτάκτου ἀνάγκης Ἀποτυπώνοντας τίς πανδημικὲς τροπές*, τ. II, Πρακτικά 5ου Πανελληνίου Συνεδρίου Κοινωνιολογίας τῆς Ἑκπαίδευσης «Ἡ ἐκπαίδευση σέ κατάσταση ἐκτάκτου ἀνάγκης: κοινωνιολογικὲς ἀναγνώσεις», Ἐργαστήριο Ἀνάλυσης & Σχεδιασμοῦ Ἑκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς, Κοινωνιολογικῆς Ἀνάλυσης Δεδομένων τῆς Ἑκπαίδευσης, Τεκμηρίωση, Πανεπιστημίου Πατρῶν, Πάτρα 2024, σσ. 28-44.

¹⁸ Giddens & Sutton, *Κοινωνιολογία*, ὁ.π., σσ. 793-794.

τους παράδοση στους γηγενείς Ευρωπαίους. Οί χριστιανοί αυτοί, πού ως ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι μετανάστες ἢ πρόσφυγες, τηροῦν με εὐλάβεια τίς ἀφρικανικές χριστιανικές παραδόσεις καὶ γίνονται πόλος ἑλξης γιὰ πολλοὺς Ευρωπαίους. Στίς νέες εὐρωπαϊκές «πατρίδες» ἀγωνίζονται δυναμικά γιὰ νά μὴν ἀλλοιωθεῖ πολιτιστικά καὶ θρησκευτικά ἡ παράδοσή τους. Συγχρόνως, συνεχίζουν νά βιώνουν καὶ νά κηρύττουν τό Εὐαγγέλιο, δίχως νά «δανεῖζονται ξένα» πολιτιστικά στοιχεῖα¹⁹.

Ὅρισμένοι Ευρωπαῖοι θεολόγοι θεωροῦν ὅτι ἡ παρουσία Ἀφρικανῶν χριστιανῶν στήν Εὐρώπη ἀποτελεῖ πλοῦτο καὶ εὐκαιρία γιὰ νά ἀνανεωθοῦν οἱ τακτικές ἐπανευαγγελισμοῦ τῶν χριστιανῶν ἀπό τίς παραδοσιακές εὐρωπαϊκές Ἐκκλησίες. Σχετικά μέ αὐτό τό ζήτημα, ὁ Dawit Olika Terfassa ὑποστηρίζει τά ἑξῆς: «Οἱ νέοι μετανάστες Χριστιανοί ὡς καινούριοι ἐταῖροι μποροῦν νά συμβάλουν σημαντικά στήν ἀναζήτηση νέων τρόπων εὐαγγελισμοῦ στήν Εὐρώπη ὡς μιὰ μορφή μαθητείας καὶ ὡς μιὰ συνάντηση πού μεταμορφώνει τή ζωή σέ δύο βασικά ἐπίπεδα, τά ὁποῖα εἶναι α) ἡ θεολογική διορατικότητα/ἐμπειρία τῶν μεταναστῶν, ἡ ὁποία δίνει τήν ἴδια προσοχή στίς θεωρητικές καὶ πρακτικές πτυχές τῆς θεολογικῆς κατάρτισης καὶ β) ἡ ἄποψή τους γιὰ τόν εὐαγγελισμό ὡς τή φυσική ταυτότητα τῆς ἐκκλησίας»²⁰. Σέ ἄλλη μελέτη, περιγράφεται τό πλαίσιο αὐτῆς τῆς ἐπίδρασης σέ τέσσερα σημεία. Αὐτά περιλαμβάνουν α) τήν εὐρύτερη προοπτική τοῦ Χριστιανισμοῦ, β) τήν ἀνάκτηση τῆς ἀρχέγονης θρησκευτικότητας καὶ τοῦ χαρίσματος στίς παραδοσιακές Ἐκκλησίες τῆς Εὐρώπης, γ) τήν ἐπανανακάλυψη τῆς ἱεραποστολικῆς θεολογίας καὶ δράσης καὶ δ) τήν ἀνανέωση τῆς Ἐκκλησίας μέσα ἀπό τή συνειδητοποίηση τῆς ἱεραποστολικῆς τῆς φύσης²¹. Ἀναμφίβολα οἱ θέσεις αὐτές προβάλλουν τήν ἱεραποστολική αὐτοσυνειδησία τῆς Ἐκκλησίας.

Σέ πολύ ἄδρές γραμμές, αὐτά εἶναι ὁρισμένα ἀπό τά στοιχεῖα πού παρατηροῦνται σήμερα στόν εὐρωπαϊκό χῶρο. Γιά τήν οἰκονομία τοῦ χώρου, δέν ἀναφέρονται οἱ δράσεις ἐπανευαγγελισμοῦ τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν-Ὀμο-

¹⁹ Γ. Ριάντ, «Ἀναστοχασιμός ἡ ἐκ νέου ἀνακάλυψη τῆς θεολογίας τῆς ἱεραποστολῆς; *Σύναξη*, τεύχ. 166 (2023), σσ. 25-39.

²⁰ D.O. Terfassa, "The Impact of Migration on Evangelism in Europe", *International Review of Missions*, 103 (20-14), σσ. 256-274. Ἡ μετάφραση τοῦ ἀποσπάσματος ἐγινε ἀπό τόν γράφοντα.

²¹ K. Jørgensen, "Mission in the Postmodern Society," in K.O. Sannes, E. Grandhagen, T. Hegertun, K. Jørgensen, K. Norseth and R. Olsen, eds., *Med Kristus till Jordens ender: festskrift till Tórmud Engelsviken*, Tapir akademisk forlag, Trondheim, Norway, 2008, σ. 118.

λογιών²². Τό θέμα πού πλέον τίθεται είναι πώς μπορεί νά μεταδοθῇ σήμερα τό Εὐαγγέλιο στίς σύγχρονες ἐκκοσμικευμένες καί διαρκῶς μεταβαλλόμενες πλουραλιστικές κοινωνίες. Ἄραγε, ὑπάρχει κάποιο πρότυπο ἱεραποστολικῆς διακονίας –εἰδικά ἀπό τόν Ὁρθόδοξο χώρο–, ὅπου μπορεῖ νά ἀξιοποιηθῇ ὡς μοντέλο ἐπανευαγγελισμοῦ;

Ὁ τρόπος ἀνασυγκρότησης τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας τῆς Ἀλβανίας ἀπό τό 1991 μέχρι σήμερα μπορεῖ νά ἀποτελέσει –τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν– ἓνα μοντέλο ἱεραποστολικῶν μεθόδων σέ κατ' ἐξοχὴν χριστιανικά περιβάλλοντα. Ἐνορχηστρωτής αὐτῆς τῆς ἀνασυγκρότησης ὑπῆρξε ἓνας Ἐπίσκοπος ἱεραπόστολος, Καθηγητής Θρησκευολογίας, ὁ ὁποῖος γιά πολλά χρόνια διετέλεσε διευθυντής τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδας καί ἐργάστηκε γιά τόν ἐπανευαγγελισμό τῶν Ἑλλήνων, ὁ μακαριστός Ἀρχιεπίσκοπος κυρός Ἀναστάσιος. Στή συνέχεια, ἀναλύονται τά βασικά στάδια ἀνασυγκρότησης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀλβανίας πού μποροῦν νά ἀξιοποιηθοῦν ὡς παράδειγμα γιά τόν ἐπανευαγγελισμό τῶν ἐκκοσμικευμένων κοινωνιῶν στή σύγχρονη πλουραλιστική κοινωνία.

2. Μιά Ἐκκλησία γεννιέται ἀπό τίς στάχτες: Ἡ Ὁρθόδοξη Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας ἀποτελεῖ μιά ἰδιαίτερη περίπτωση στή σύγχρονη ἱστορία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Ἰδρύθηκε κατὰ τοὺς πρωτοχριστιανικούς αἰῶνες καί ἔλαβε τὴν Αὐτοκεφαλία ἀπὸ τό Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο τό 1937. Ὁ θρησκευτικός διωγμός ἀπὸ τό 1967 μέχρι καί τό 1991 ἱσοπέδωσε ὅλες τίς δομές της, ἔσπειρε τόν φόβο καί τόν θάνατο στοὺς πιστοὺς καί ἀφάνισε τόν κλῆρο²³.

Τό 1967 ἡ Ἀλβανία ἀνακηρύχθηκε μέ διάταγμα τό πρῶτο ἀθεϊστικὸ κράτος στὸν κόσμον καί ὅλες οἱ θρησκείες ὑπέστησαν μοναδικὸ στὴν ἱστορία ὁλοκληρωτικὸ διωγμό²⁴. Μετὰ τὴν πτώση τοῦ κομμουνιστικοῦ καθεστώτος τό Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἀνέλαβε τὴν πρωτοβουλία, στὸ πλαίσιο τῶν ἀρμοδιοτήτων

²² Ἐνδεικτικά βλ. Κ. Ζομπιάς, *Εὐρώπη-Θρησκεία-Πολιτισμός*, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 2003, σελ. 125.

²³ Θ. Κέσκος, *Ἅγιοι τῆς Ὁρθόδοξης Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἀλβανίας*, Θεσσαλονίκη 2018, ἐκδ. Μπαρμπουνάκης, σελ. 15-25.

²⁴ Α. Γλαβίνας, *Τό Αὐτοκέφαλον τῆς ἐν Ἀλβανίᾳ Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ἐπὶ τῇ βάσει ἀνεκδότων ἐγγράφων*, Ἰωάννινα 1998, σσ. 141-142.

του, για τήν επανασυγκρότηση της Ὁρθοδόξου Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἀλβανίας. Δεδομένου ὅτι ἐκείνη τήν περίοδο δέν ὑπῆρχε κανένας Ἀλβανός Ἐπίσκοπος μέσα ἢ ἔξω ἀπὸ τὴ χώρα γιὰ νὰ ἀναλάβει τὴν ἀνασύσταση τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας, ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Δημήτριος καὶ ἡ Ἱερά Σύνοδος ἐπέλεξαν ὡς Πατριαρχικὸ Ἐξαρχο τὸν Μητροπολίτη Ἀνδρούσης Ἀναστάσιο (Γιαννουλάτο), Καθηγητὴ Ὁρησκειολογίας στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν, Διευθυντὴ τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδας, Ἱεραπόστολο στὴν Ἀφρική καὶ Τοποτηρητὴ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Εἰρηνουπόλεως τῆς Ἀνατολικῆς Ἀφρικῆς²⁵.

Ὁ Μητροπολίτης Ἀναστάσιος, εὐθύς ἀμέσως, ἀνέλαβε ἓνα τεράστιο ἔργο γιὰ τὴν ἀνασυγκρότηση τῶν δομῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ πρὸ πάντων γιὰ τὴν ἀναζωπύρωση τῆς πίστεως τῶν ἀνθρώπων ὕστερα ἀπὸ 24 χρόνια φοβερῶν κατατρεγμῶν²⁶. Εἰδικότερα, διερεύνησε τὴν κατάσταση στὴν τοπικὴ Ἐκκλησία καὶ διαπίστωσε τὴν ἔλλειψη κάθε διοικητικῆς ὁργάνωσης. Ξεκίνησε περιοδεῖες σέ ὅλη τὴ χώρα, μέ σκοπὸ τὴν ἀρύπνιση τῶν Ὁρθοδόξων στὴν πίστη. Τελοῦσε τὴ θεία Λειτουργία σέ ναοὺς ποὺ εἶχαν μετατραπεῖ σέ ἀποθῆκες καὶ ἐστιατόρια ἀλλὰ καὶ σέ ὑπαίθριους χώρους. Συγχρόνως, ἀναζήτησε Ἀλβανούς ὑπηκόους γιὰ νὰ χειροτονηθοῦν ἐπίσκοποι, ὥστε μέσα ἀπὸ αὐτοὺς νὰ προέλθει ὁ νέος Ἀρχιεπίσκοπος. Ὡστόσο, αὐτὴ ἡ ἀναζήτηση δέν εἶχε ἀποτέλεσμα. Ἔτσι ἡ ἐπιδίωξη τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας δέν μποροῦσε νὰ γίνει μέ τίς δικές της δυνάμεις.

Στὶς ἀρχές τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1992, ἀντιπροσωπεῖα τῆς τοπικῆς ἐκκλησίας, ἀποτελούμενη ἀπὸ τοὺς ἐλάχιστους ἐναπομείναντες κληρικούς ἀλλὰ καὶ λαϊκούς, ἐπισκέφτηκε τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ ζήτησε τὴν ἐκλογὴ τοῦ Μητροπολίτη Ἀνδρούσης Ἀναστασίου (Γιαννουλάτου), ὡς Ἀρχιεπισκόπου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀλβανίας. Τελικὰ στὶς 24/6/1992 ἡ Ἱερά Σύνοδος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, μετὰ ἀπὸ πρόταση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. Βαρθολομαίου, ἐξέλεξε παμψηφεί τὸν Μητροπολίτη Ἀνδρούσης Ἀναστάσιο (Γιαννουλάτο) σέ Ἀρχιεπίσκοπο Τιράνων, Δυρραχίου καὶ πάσης Ἀλβανίας²⁷.

²⁵ Σ. Παπαλέξανδρόπουλος, «Στὴν Ὑπηρεσία τῆς Ἐκκλησίας», σὺ «Πορευθέντες...», *Χαριστήριος Τόμος Πρὸς Τιμὴν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας Ἀναστασίου Γιαννουλάτου*, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 1997, σσ. ι'-κν'. Ν. Τσιρέβελος, *Θεολογικὴ θεμελίωση τῆς ὀρθόδοξης μαρτυρίας. Σπουδὴ σὺ ἐργὸ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας Ἀναστασίου*, ἐκδ. Ostrakon Publishing, Θεσσαλονίκη 2015, σσ. 20-31.

²⁶ Α. Γλαβίνας, «Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στὴ μετακομμουνιστικὴ Ἀλβανία», *Βαλκανικὰ Σύμμεικτα*, τ. 10, σσ. 266-270. Α. Δελικωστόπουλος, *Ἀναστάσιος Ἀρχιεπίσκοπος Τιράνων καὶ πάσης Ἀλβανίας*, ἐκδ. Ἑπτάλοφος, Ἀθήνα 2005, σσ. 178-206.

²⁷ Γλαβίνας, *Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στὴ μετακομμουνιστικὴ Ἀλβανία*, ὁ.π., σσ. 268-270.

3. Ἐπανευαγγελισμός καί οἱ παράγοντες ἐπικοινωνίας (κήρυγμα καί μέσα ἐνημέρωσης)

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀναστάσιος ἐργάστηκε ἀπό τήν πρώτη στιγμή γιά τήν ἀνασυγκρότηση τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας, ἀξιοποιώντας τήν ἐμπειρία του ἀπό τήν ἱεραποστολική διακονία στήν Ἀφρική καί ἀπό τή διοίκηση τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδας²⁸. Συνάμα, ἔλαβε ὑπόψη ὅτι οἱ Ὀρθόδοξοι εἶναι μειονότητα, καθὼς καί τίς πολιτιστικές καί κοινωνικές ιδιομορφίες τῆς Ἀλβανίας. Τά μέλη τῆς Ἐκκλησίας ἀνήκουν σέ διαφορετικές ἐθνικές καί ἐθνοτικές ομάδες. Εἶναι Ἀλβανοί, Ἑλλήνες, Σλάβοι καί Βλαχόφωνοι καί, ἐπομένως, φορεῖς σέ μεγαλύτερο ἢ μικρότερο βαθμό διαφορετικῶν πολιτιστικῶν ἀναπαραστάσεων²⁹.

Βασική ἐπιδίωξη ὑπῆρξε ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας νά ἀγκαλιάσει ὅλα τά μέλη της ἀνεξάρτητα ἀπό τίς πολιτιστικές τους ἰδιαιτερότητες καί νά μὴν ἰδρυθοῦν ἄλλες ἐθνικές Ἐκκλησίες. Ἔτσι λοιπόν, ἐπιλέχθηκαν συγκεκριμένες μέθοδοι διαπολιτισμικῆς μαρτυρίας καί ποιμαντικῆς, οἱ ὁποῖες ἔλαβαν ὑπόψη τίς ἰδιαίτερες κοινωνικές, ἐθνολογικές καί πολιτιστικές συνθῆκες τοῦ τόπου. Αὐτό ἄλλωστε εἶχε πράξει ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀναστάσιος στήν ἱεραποστολική του διακονία στήν Ἀφρική³⁰. Ἐπιπρόσθετα, δόθηκε σημασία στό γεγονός, ὅτι οἱ Ἀλβανοί ἔπειτα ἀπό 24 χρόνια θρησκευτικοῦ διωγμοῦ εἶχαν τή δυνατότητα τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας. Ὡστόσο, τό ἀθειστικό καί ἐκκοσμικευμένο πλαίσιο ἦταν περισσότερο ἔντονο τίς δύο πρώτες δεκαετίες.

Ἀπό τήν πρώτη στιγμή τό κήρυγμα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καί τῶν συνεργατῶν του ἐπιδίωκε τήν οἰκοδομή στήν πίστη τῶν Ὀρθοδόξων μέ λόγια ἀπλά, ζωντανά καί κατανοητά στήν τοπική νοοτροπία. Τό μήνυμα τοῦ Εὐαγγελίου μεταδόθηκε στή γλῶσσα καί τίς τοπικές διαλέκτους καί κωδικοποιήθηκε στίς πολιτιστικές ἐκφράσεις τῆς Ἀλβανικῆς κοινωνίας³¹. Ἐξῶρα ἀπό ἰδεολογήματα πού ὁδηγοῦν στόν φανατισμό ἢ ὑποκρύπτουν φονταμενταλιστικές θέσεις, δόθηκε

²⁸ Τσιρέβελος, *Θεολογική θεμελίωση τῆς Ὀρθόδοξης μαρτυρίας*, ὅ.π., σ. 25.

²⁹ Ἀναστασίου (Γιαννουλάτου) Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας, *Ἡ ἀνασύσταση τῆς Ὀρθοδόξου Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἀλβανίας (1991-2016)*, Τίρανα: Ὀρθόδοξος Αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας, Τίρανα 2023, σ. 17.

³⁰ Ν. Τσιρέβελος, «Ἀρχιεπίσκοπος Ἀλβανίας Ἀναστάσιος: Ἡ θεολογία τῆς ἐν Χριστῷ μαρτυρίας στό περιοδικό *Πορευθέντες* (1959–1969). Διαπολιτισμική ἐπικοινωνιακή προσέγγιση», *SINGILO-GOS* 2025, 5(1): 156-175.

³¹ Ἀναστασίου Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας, *Ἡ ἀνασύσταση*, ὅ.π., σ. 65.

έμφαση στη διδαχή των βασικών χριστιανικών ἀληθειών μέ ἀπλό, εἰλικρινῆ, θεραπευτικό καί οὐσιαστικό τρόπο³². Τό κήρυγμα τῆς οἰκοδομῆς συνδυάσθηκε μέ τό ἱεραποστολικό κήρυγμα³³.

Ἡ κηρυγματική διακονία ἐπιδίωκε τήν ἔμπρακτι ἔκφραση τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς. Γι' αὐτό στόχευσε στό βίωμα τῆς λειτουργίας μετά τή Λειτουργία³⁴. Ὅπως γράφει χαρακτηριστικά ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀναστάσιος: «Βιώνοντας ὁ πιστός στή Λειτουργία τήν κοινωνία μέ τόν Θεό [...] εὐρύνει τούς ὀρίζοντες τῆς σκέψεως καί τῶν ἐνδιαφερόντων του, ἀποκτᾷ ἐσωτερικές δυνάμεις γιά τή συνέχιση μιᾶς βιωματικῆς λειτουργίας μέσα στή ζωή: Γιά τήν οὐσιαστική, δηλαδή, προώθηση τῆς ἀδελφοσύνης στόν κόσμο, τή γεφύρωση τῶν διεστώτων, τήν κατάλυση κάθε εἵδους πολιτιστικῶν, γλωσσικῶν, πολιτικῶν φραγμῶν»³⁵. Αὐτό ἐπιδίωξε ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας μέ τίς Ἐγκυκλίους καί τά κηρύγματα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου³⁶, ἀλλά καί τῶν ἄλλων κληρικῶν. Συγχρόνως, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος καί οἱ συνεργάτες του φανέρωσαν συνέπεια λόγων καί ἔργων καί καλλιέργησαν τό ἐν Χριστῷ βίωμα στήν ἁλβανική κοινωνία μέ τό παράδειγμα τοῦ ἡθους τους.

Στή διδαχή καί τή διάδοση τοῦ Εὐαγγελίου ἀξιοποιήθηκαν καί τά μέσα ἐπικοινωνίας³⁷. Ἀπό τό 1992 ἐκδίδονται ἡ μηνιαία ἐφημερίδα «Ngjallja» (Resurrection), ἀπό τό 1997 τό παιδικό περιοδικό «Gezohu» (Χαῖρε), τό νεανικό «Kambanat» (Καμπάνες) καί τό φοιτητικό δελτίο «Fjala» (Λόγος), τό ἀγγλικό δελτίο «News from Orthodoxy in Albania». Τά τελευταῖα χρόνια γίνεται προσπάθεια γιά δυναμική παρουσία στά μέσα κοινωνικῆς δικτύωσης³⁸. Μέ βάση αὐτά τά στοιχεῖα,

³² Κούκουρα, *Ἐπανευαγγελισμός στίς «Χριστιανικές» κοινωνίες*, σσ. 60-78.

³³ Γιά τή θεωρία τοῦ ἱεραποστολικοῦ κηρύγματος βλ. Δ. Κούκουρα, *Τό κήρυγμα τῆς Ἐκκλησίας καί ἡ διαμόρφωσή του. Ὀμιλία – Λόγος*, ἐκδ. Μπαρμπουνάκης, Θεσσαλονίκη 2019, σ. 19 κ.έ. Ἀμβρόσιου (Ζωγράφου) Μητροπολίτη Κορέας (2016). Ἡ ἱεραποστολική διάσταση τοῦ κηρύγματος. *Πάντα τά ἔθνη*, τεύχ. 146, σσ. 10-14.

³⁴ Ἀναστασίου (Γιαννουλάτου) Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας, *Ἱεραποστολή στή ἔχνη τοῦ Χριστοῦ. Θεολογικές μελέτες καί ὁμιλίες*, ἐκδ. Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδας, Ἀθήνα 2007, σσ. 128-129. Σ. Τσομπανίδης, *Μετα-Λειτουργία. Ἡ ὀρθόδοξη συμμετοχή στήν κοινή χριστιανική μαρτυρία γιά δικαιοσύνη, εἰρήνη καί ἀκεραιότητα τῆς δημιουργίας*, ἐκδ. Π. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 157. Ν. Tsirevelos, "The liturgy after the liturgy. An original missionary exhortation of Archbishop Anastasios of Albania", *Theology & Culture*, Volume 5 (2022), σσ. 49-69.

³⁵ Ἀναστασίου Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας, *Ἱεραποστολή*, ὅ.π., σ. 170.

³⁶ Κ. Bakallbashi, *Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας Ἀναστασίου. Ὀμιλίες Χριστουγέννων καί Πάσχα (1991-2011)*, Μεταπτυχιακή διπλωματική ἐργασία, Τμήμα Θεολογίας ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2012.

³⁷ Κούκουρα, *Τό κήρυγμα τῆς Ἐκκλησίας*, ὅ.π., σ. 17. Ν. Τσιρέβελος, *Τό μήνυμα τῶν Χριστουγέννων. Μελέτη σέ σύγχρονα Ὀμιλήματα*, ἐκδ. Μπαρμπουνάκης, Θεσσαλονίκη 2021, σ. 127.

εύκολα κατανοεί κανείς ότι η βασική προσπάθεια ήταν οι αποδέκτες του ευαγγελικού μηνύματος να είναι άνθρωποι όλων των ηλικιών και των κοινωνικών τάξεων³⁹.

5. Ποιμαντική, διακονία και ιεραποστολική μαρτυρία

Άμεσα οργανώθηκαν σε όλη την αλβανική επικράτεια, ακόμη και στα πιο δυσπρόσιτα μέρη, κατηχητικές συνάξεις. Τήν πρώτη δεκαετία, η κατήχηση απευθυνόταν σε παιδιά, αλλά και σε ενήλικες. Τό έργο της διδασχής ανέλαβαν κληρικοί με τη συνδρομή λαϊκών, ανδρών και γυναικών. Τό κατηχητικό και κηρυγματικό έργο υποστήριξε και η ίδρυση της Όρθόδοξης Θεολογικής Ακαδημίας «Ανάσταση» στο Μοναστήρι του Αγίου Βλασίου Δυρραχίου. Τό μοναστήρι αυτό ήταν τό πρώτο πού καταστράφηκε κατά τήν έναρξη του αθεϊστικού διωγμού και πλέον ήταν ό πρώτος χώρος πού επαναλειτούργουσε. Οί κληρικοί, έν ενεργεία και υποψήφιοι, εκεί διδάσκονταν τίς βασικές θεολογικές σπουδές⁴⁰. Σύντομα, ιδρύθηκαν σχολεία σε όλες τίς βαθμίδες. Πλέον υπάρχει και τό Πανεπιστημιακό Κολλέγιο «Logos». Τό Ίδρυμα «Fryma e Dashurise» (Πνοή Αγάπης) έχει συντονιστικό ρόλο στην οργάνωση και τήν ανάπτυξη του εκπαιδευτικού έργου.

Στή σύναξη και τήν οργάνωση της τοπικής Έκκλησίας συνέβαλαν τά διάφορα οικοδομήματα πού ανεγέρθηκαν. Μέσα σε λίγα χρόνια κτίστηκαν 150 ναοί. Ξεχωριστός είναι ό Καθεδρικός Ναός της Αναστάσεως με τό ιδιαίτερο κωδωνοστάσιο και τό Συνοδικό και Πολιτιστικό Κέντρο των Τιράνων. Έξάλλου, κατασκευάστηκαν 70 οικοδομήματα ποικίλης χρήσης, μοναστήρια, σχολεία, εργαστήρια άγιογραφίας και φροντιστήρια έκκλησιαστικής μουσικής, ένω σώθηκαν 60 και πλέον έκκλησιαστικά μνημεία. Η όμορφιά αυτών των μνημείων σε συνδυασμό με τό κάλλος της έκκλησιαστικής τέχνης (ναοδομία, εικόνες, μουσική) προσαρμοσμένων στον περιρρέοντα πολιτιστικό περίγυρο λειτούργησαν ως φορείς του Ευαγγελίου και η βαθιά πίστη των χριστιανών μεταδόθηκε στην κοινωνία⁴¹.

³⁸ Βλ. τήν παρουσία της Έκκλησίας της Αλβανίας και των μέσων ενημέρωσης της τοπικής Έκκλησίας σε διάφορες ψηφιακές πλατφόρμες: <https://www.facebook.com/RadioNgjallja> <https://radiongjallja.org/> <https://www.instagram.com/radiongjallja/>

³⁹ Ν. Μπαστέας & Μ. Προβατά, *Αρχιεπίσκοπος Αναστάσιος Πορευόμενος*, έκδ. Πατάκη, Αθήνα 2021, σ. 188.

⁴⁰ Χ. Ρώμας, *Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας Αναστάσιος. Ο Πρωτεργάτης της Ίεραποστολής*, έκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2006, σ. 144 κ.ε.

⁴¹ Αναστασίου Αρχιεπισκόπου Αλβανίας, *Η ανασύσταση*, ό.π., σσ. 45-64.

Στὴν ποιμαντική διακονία καὶ τὴ μαρτυρία συνέβαλε καὶ τὸ μοναδικό κοινωνικό ἔργο. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος καὶ οἱ συνεργάτες του ἔλαβαν ποικίλες κοινωνικές πρωτοβουλίες πού ὑποστήριξαν, ὄχι μόνο τὴν ἐκκλησιαστική κοινότητα ἀλλὰ καὶ τὴν τοπική κοινωνία. Ὁ τομέας «Διακονία Ἀγάπης» ἀναπτύσσει σέ ὅλη τὴν ἀλβανική ἐπικράτεια εὐρύτατο κοινωνικό καὶ φιланθρωπικό ἔργο, ὅπου διανέμονται τρόφιμα, ἐνδύματα, φάρμακα. Ἐξάλλου, τὸ Ἰδρυμα «Klinika Orthodokse e Ungjilimenit» (Ορθόδοξο Διαγνωστικό Ἰατρικό Κέντρο «Εὐαγγελισμός») μὲ τὸ ὁμώνυμο ἱατρικό κέντρο ἐξυπηρετεῖ 1.400.000 ἄτομα ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ θρησκευτική τους πίστη. Σέ ὅλη τὴν ἀλβανική ἐπικράτεια δημιουργήθηκαν πολυϊατρεία. Μὲ τὴν ὑποστήριξη διεθνῶν ὀργανισμῶν, ὅπως τὸ Παγκόσμιο Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν (ΠΣΕ), ὁργανώθηκαν προγράμματα γιὰ τὴν υπεράσπιση καὶ τὴν κοινωνικοποίηση τῶν γυναικῶν. Ἐκπονήθηκαν προγράμματα γεωργικῆς καὶ κτηνοτροφικῆς ἀνάπτυξης, προστασίας περιβάλλοντος, ἐνῶ κατασκευάστηκαν ἀγροτικές δομές, ὑδραγωγεῖα καὶ ὑδροηλεκτρικό ἐργοστάσιο⁴². Ἡ προσφορά πρὸς τὸν ἐλάχιστο ἀδελφό καὶ κάθε ἄνθρωπο, ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τὴν ταυτότητά του καὶ τὴ θρησκευτική πίστη, ὑπῆρξε βασική σταθερά στὴν ποιμαντική διακονία τῆς τοπικῆς ἐκκλησίας.

Διαρκῆς μέρμινα ὑπῆρξε ἡ στελέχωση τῆς Ἐκκλησίας μὲ αὐτόχθονα μέλη, κληρικούς καὶ λαϊκούς⁴³. Οἱ γηγενεῖς γνωρίζουν τὸν τοπικό πολιτισμό καὶ τίς ποικίλες ἐκφάνσεις του. Ἡ συνεργασία τους συντελεῖ στὴν καίρια ὑποστήριξη τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου ἀλλὰ καὶ τῆς ἱεραποστολικῆς διακονίας, γιατί ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ προσφέρουν τὴν ἐν Χριστῷ μαρτυρία πρὸς τοὺς μὴ χριστιανούς ἢ τοὺς θρησκευτικά ἀδιάφορους συμπατριῶτες τους⁴⁴. Ὅτσοι, ἀπομακρύνεται κάθε ὑποψία ἀποικιοκρατικῆς ἢ ἄλλης ἐκμετάλλευσης. Στὸ ποιμαντικό ἔργο συνεργάζονται πολλοὶ λαϊκοί, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, διαφορετικῶν ιδιοτήτων καὶ ἐπαγγελματίων, π.χ. γιατροί, οἰκοδόμοι, εκπαιδευτικοί. Κατ' αὐτόν τὸν τρόπο φανερώνεται ὅτι κλῆρος καὶ λαὸς ἀποτελοῦν ἔμπρακτα τὸ Σῶμα Χριστοῦ⁴⁵.

⁴² Ἀρχιεπισκόπου Ἀναστασίου, *Ἡ ἀνασύστασις*, ὁ.π., σ. 61.

⁴³ Ἀναστασίου Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας, *Ἱεραποστολή στὰ ἴχνη τοῦ Χριστοῦ*, ὁ.π., σ. 62.

⁴⁴ N. Tsirevelos, *Formimi dhe Edukimi o Kristere. Nga teoria ne praktike*, trans. R. Baba & M. Baba, Dep. I Theologjise dhe Kultures, Durres 2019, σ. 69.

⁴⁵ Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀπαιτεῖται νὰ σημειωθεῖ ἡ σπουδαιότητα τῆς συνεργασίας τῶν λαϊκῶν στὴν ἱεραποστολική διακονία. Γιὰ περισσότερα, βλ. Ἡ. Βουλγαράκης, *Ἱεραποστολή. Δρόμοι καὶ Δομές*, ἐκδ. Ἀριός, Ἀθῆνα 1989, σ. 58.

6. Διαπολιτισμική επικοινωνία, διαθρησκευτικές σχέσεις καί δημοκρατικός πολιτισμός

Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας ἄμεσα δημιουργήσε διαύλους ἐπικοινωνίας καί συνεργάστηκε μέ τίς ἄλλες Χριστιανικές Ἐκκλησίες-Ὁμολογίες καί τίς θρησκευτικές ἡγεσίες καί κοινότητες τοῦ τόπου. Σέ αὐτή τή διαδικασία ἀναμφίβολα διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο ὅτι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀναστάσιος ὑπῆρξε ἕνας ἀπό τούς πρωτοπόρους τῆς συμμετοχῆς τῶν Ὁρθοδόξων στήν οἰκουμενική κίνηση. Ἀπό τή δεκαετία τοῦ '60 συμμετείχε σέ οἰκουμενικές δράσεις, συνέδρια καί σέ διάφορα διαχριστιανικά παγκόσμια fora⁴⁶, ἐνῶ συνέγραψε πλῆθος σχετικῶν μελετῶν⁴⁷. Τό 1984-1991 διετέλεσε Συντονιστής-Πρόεδρος (Moderator) τῆς «Ἐπιτροπῆς Παγκοσμίου Ἱεραποστολῆς καί Εὐαγγελισμοῦ» τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν (Π.Σ.Ε.), ἐνῶ, τίς ἐπόμενες δεκαετίες, ἐκλέχτηκε Πρόεδρος τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν (2006-2013), Ἀντιπρόεδρος τῆς Συνελεύσεως τῶν Εὐρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν καί Ἐπίτιμος Πρόεδρος τῆς «Παγκοσμίου Διασκέψεως τῶν Θρησκειῶν γιά τήν Εἰρήνη» (2006 κ.έ.).

⁴⁶ Ἦδη ἀπό τά μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ '60, στό περιοδικό *Πορευθέντες* ὁ ἰδρυτής του, τότε λαϊκός θεολόγος, Ἀναστάσιος Γιαννουλάτος πρωτοποριακά δημοσίευσε ἐπίσημα κείμενα τοῦ Π.Σ.Ε., τά ὅποια ἀναφέρονται στήν «κοινή χριστιανική μαρτυρία». Ἐνδεικτικά βλ. τό ἀφιερωματικό τεῦχος 21-22 τοῦ περιοδικοῦ *Πορευθέντες* (1964, σσ. 1-32). Γιά περισσότερα σχετικά μέ τά ἄρθρα οἰκουμενικῆς θεολογίας τοῦ περιοδικοῦ βλ. Ν. Τσιρέβελου, *Ἡ ὀρθόδοξη μαρτυρία κατά τή μεταπολεμική περίοδο. Ὁ ρόλος τῶν ἱεραποστολικῶν περιοδικῶν «Πορευθέντες» καί «Πάντα τά Ἐθνη» στή μετάδοση τοῦ μηνύματος*, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 2023, σσ. 132-135. Πρβλ. Θ. Παπαθανασίου, «Ἡ "γενιά τοῦ '60" καί ἡ ἱεραποστολή», ἐπιμ. Π. Καλαϊτζίδης, Θ. Ν. Παπαθανασίου, Θ. Ἀμπατζίδης, *Ἀναταράξεις στή Μεταπολεμική θεολογία - «Ἡ θεολογία τοῦ '60»*, Πρακτικά θεολογικοῦ Συνεδρίου ἀπό τήν Ἀκαδημία Θεολογικῶν Σπουδῶν Ι.Μ. Δημητριάδος καί τοῦ περιοδικοῦ Σύναξη, ἐκδ. Ἰνδύκτος, Ἀθήνα 2009, σσ. 367-427.

⁴⁷ Βλ. τά ἀκόλουθα δημοσιεύματα: Anastasios Yannoulatos Bishop of Androussa, "Towards World Community. Resources and Responsibilities for Living Together: A Christian View", *The Ecumenical Review*, 26 (1974), pgs. 619-636. Anastasios Yannoulatos Bishop of Androussa, "Worship-Service-Martyria, A paper for the Sixth Assembly of the W.W.C.", *International Review of Mission*, 72 (1983), σσ. 635-639. Anastasios Bishop of Androussa, "Eastern Orthodoxy and Human Rights", *International Review of Mission*, 73 (1984), σσ. 454-466. Anastasios Bishop of Androussa, "Remembering Some Basic Facts in Today's Mission", *International Review of Mission*, 77 (1988), σσ. 4-11. Anastasios Bishop of Androussa, "Emerging Perspectives on the Relationships of Christians To People of other Faiths-An Eastern Orthodox Contribution", *International Review of Mission*, 77 (1988), σσ. 332-346. Anastasios Bishop of Androussa, "Address by the Conference Moderator", *International Review of Mission* 78 (1989), pgs 316-328. Anastasios Bishop of Androussa, "Mission in the 1990s", *International Bulletin of Missionary Research*, New Haven, 14 (1990), σσ. 53-56. Anastasios (Yannoulatos) Archbishop of Tirana, "The Global vision of Proclaiming the Gospel", *The Greek Orthodox Theological Review*, 42 (1997), σσ. 401-417.

Από τις θέσεις αυτές πρόβαλε τήν ὀρθόδοξη θεολογία⁴⁸ καί ἀνέδειξε τή σπουδαιότητα τοῦ οἰκουμενικοῦ διαλόγου καί τῆς διαχριστιανικῆς συνεργασίας σέ ποικίλα κοινωνικά ζητήματα⁴⁹.

Ὁ καθηγητής Στυλιανός Τσομπανίδης γράφει σχετικά μέ τή συμβολή τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀναστασίου σέ αὐτό τό θέμα: «Ὁ ὁμολογιακός ἐγκεντρικισμός ἀρνεῖται νά ἀποδεχθεῖ ὅτι ἡ ἐλευθερία τῆς ἀγάπης δέν δεσμεύεται ἀπό τίς πεποιθήσεις τῶν ἄλλων ὅτι ἡ χριστιανική ἀγάπη –σύμφωνα μάλιστα καί μέ τά λόγια τοῦ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητῆ: "μακάριος ἄνθρωπος ὅς πάντα ἄνθρωπον ἐξ ἴσου ἀγαπήσαι δύναται"– ἔχει ἀπροσμέτρητες, πανανθρώπινες, οἰκουμενικές διαστάσεις καί κανένα ἐμπόδιο δέν μπορεῖ νά τήν ἀναστείλει, εἴτε φυλετικό εἴτε ἐθνικό εἴτε θρησκευτικό»⁵⁰. Ἔτσι λοιπόν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀναστάσιος συνέβαλε στήν καταλλαγή, ἐξέχωρα ἀπό δογματισμούς, προκαταλήψεις, ἰδεολογικά χαρακώματα καί, ὅπωςδῆποτε, φρονταμενταλιστικές ἰδέες καί φανατισμό.

Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἔχει ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας ἔδωσε ἔμφαση στή συνεργασία τῶν χριστιανῶν γιά νά ἀντιμετωπισθοῦν οἱ κοινωνικές ἀνάγκες καί προκλήσεις τοῦ τόπου. Ἡ συμμετοχή στή διαχριστιανική συνεργασία ἀποτελεῖ ἀπόρροια τῆς ἀγάπης τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ καί μμεῖται τό παράδειγμα τοῦ Ἰησοῦ. «Εἶναι καθοριστικό γιά τήν Ἐκκλησία –τό Μυστικό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ– ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστός ταύτισε τόν ἑαυτό Του μέ ὅλους τοὺς ταπεινούς, τοὺς φτωχοὺς, τοὺς καταφρονημένους ὅλου τοῦ κόσμου»⁵¹. Ἡ κοινωνική διακονία θεμελιώνεται στή λειτουργία μετά τή Λειτουργία. Ἔτσι λοιπόν συνδέεται ἡ κοινωνική διακονία μέ τή λατρεία, ὅπως «οἱ δύο φάσεις τοῦ ρυθμοῦ ἀναπνοῆς, ὡς εἰσπνοή καί ἐκπνοή»⁵².

Ἐξάλλου, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας ἐργάστηκε γιά τόν διάλογο καί τή συμφιλίωση τῶν ἐτεροτήτων στήν εὐφλεκτὴ ζώνη τῶν Βαλκανίων. Στό

⁴⁸ Ἀναστασίου (Γιαννουλάτου) Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας, *Ἡ λησμονημένη ἐντολή. Πορευθέντες: Ἀπὸ τὸν λίθαρρο σπὴν ἀφύπνισι*, Ἀποστολική Διακονία, Ἀθήνα 2013, σ. 270.

⁴⁹ Ἐκείνη τήν περίοδο συγγράφηκαν καί ἀνακοινώθηκαν ὀρισμένα ἀπὸ τά πὸ σπουδαῖα κείμενα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀναστασίου σχετικά μέ τή διαχριστιανική προσέγγιση καί συνεργασία. Βλ. Ἀναστασίου Γιαννουλάτου (2007), *Ἱεραποστολή*, ὅ.π., σσ. 187-194· 219-228· 267-275 .

⁵⁰ Σ. Τσομπανίδης, «Ὁ οἰκουμενικός λόγος τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαίου», *Σύνθεσις*, Vol 5 (2017), σ. 169.

⁵¹ Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, *Ἡ λησμονημένη*, ὅ.π., σ. 311.

⁵² Σ. Τσομπανίδης, *Ἡ συμβολή τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας καί θεολογίας στό Παγκόσμιο Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν*, ἐκδ. Π. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 277.

γεγονός αυτό συνέβαλαν στοχευμένες και ούσιαστικές δράσεις, όπως λ.χ. η δημιουργία της διομολογιακής «Βιβλικής Έταιρείας της Αλβανίας» για τις νέες μεταφράσεις της Αγίας Γραφής στα αλβανικά. Έξάλλου, αποτράπηκε η ίδρυση Ούνιτικής κοινότητας και αυτό οφείλεται στις άρμονικές σχέσεις με την Καθολική Εκκλησία. Καθοριστική υπήρξε, έπειτα από πρόταση των Όρθοδόξων, η ίδρυση του «Διαθρησκευτικού Συμβουλίου της Αλβανίας», στο οποίο συμμετέχουν οι παραδοσιακές θρησκευτικές κοινότητες της χώρας (μουσουλμάνοι σουνίτες και μπεκτασί, χριστιανοί όρθόδοξοι, καθολικοί και προτεστάντες). Τέτοιες δράσεις φανερώνουν την κοινή καταγωγή του ανθρώπου (πρβλ. *Πράξ.* 17, 26) και ότι κάθε άνθρωπος είναι αδελφός, ανεξάρτητα από την εθνική/έθνοτική καταγωγή, τη θρησκευτική πίστη, την κοινωνική τάξη και ό,τι τον διαφοροποιεί. Τό ζητούμενο είναι η συνεργασία των θρησκευτικών κοινοτήτων για την αντιμετώπιση των προβλημάτων, η καλλιέργεια δεξιοτήτων, όπως ο διάλογος, η συνεργασία για την υπεράσπιση της θρησκευτικής ελευθερίας, την προαγωγή του πολιτισμού και όπωσδήποτε η δημιουργία των προϋποθέσεων για την οικοδομή της άρμονικής συμβίωσης.

Επιπρόσθετα, η Όρθόδοξη Εκκλησία της Αλβανίας έλαβε πρωτοβουλίες σέ διορθόδοξο επίπεδο για την υπέρβαση ποικίλων προβλημάτων που αντιμετώπισαν οι Όρθόδοξοι. Έξάλλου, συμμετείχε ως τακτικό μέλος της Συνέλευσης των Ευρωπαϊκών Εκκλησιών, του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών και του διαθρησκευτικού οργανισμού «Οί θρησκείες για την ειρήνη»⁵³. Έτσι λοιπόν η Εκκλησία της Αλβανίας υπηρέτησε και συνεχίζει νά υπηρετεί ένα όραμα οικουμενικό, τό όποιο απορρέει από την Αγία Γραφή και τούς Πατέρες της Όρθοδοξίας⁵⁴.

Αναμφίβολα, πρωτεργάτης των διαθρησκευτικών έπαφών είναι ο Αρχιεπίσκοπος Αναστάσιος. Θεωρείται ένας από τούς πρωτοπόρους των διαθρησκευτικών συναντήσεων και της συμφιλίωσης των έτεροτήτων στά Βαλκάνια, αλλά και ευρύτερα στόν κόσμο. Η έν Χριστώ μαρτυρία και η συμβολή του Αρχιεπισκόπου Αναστασίου στήν προαγωγή των ειρηνικών σχέσεων αποτυπώνεται μέ μεστό τρόπο στά ακόλουθα λόγια του μακαριστού καθηγητή Νίκου Μαρτσούκα: «Ο αρχιεπίσκοπος Τιράνων και πάσης Αλβανίας, πλουτισμένος μέ

⁵³ Σ. Ρίτσι, *Ευαγγελισμός. Ανασυγκρότηση της Όρθοδόξου Αυτόκεφάλου Εκκλησίας της Αλβανίας από τά έρείπια*, έκδ. Μπαρμπουνάκης, Θεσσαλονίκη 2023, σσ. 525-673.

⁵⁴ Αναστασίου Γιαννουλάτου, *Η ανασύσταση*, ό.π., σσ. 75-79.

ἄκρα ἐρευνητική ἐμπειρία στούς ἴδιους τούς χώρους τῶν θρησκειῶν, μᾶς ἔκανε λόγο γι' αὐτά τὰ ζωντανά καί οἰκουμενικά στοιχεῖα, ὅχι μόνο ἀπό τίς περὶ ὧν ὁ λόγος θρησκείες, ἀλλά καί ἀπό τὴν εὐρύτερη πίστη καί τόν πολιτισμὸ ἀλλοθρησκῶν καί ἀλλόφυλων λαῶν μέ διεισδυτικὸ καί εἰρηνικὸ πνεῦμα. Αὐτὴ ἡ στάση μαρτυρεῖ τὴ ζωντανὴ ἐμπειρία τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ στὴν κτίσι καί τὴν ἱστορία»⁵⁵.

6. Συζήτηση: Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας καί οἱ σύγχρονες ἀναζητήσεις γιὰ τόν δημοκρατικὸ πολιτισμὸ καί τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα σέ ἐκκοσμικευμένα περιβάλλοντα

Τὰ σύγχρονα παγκόσμια προβλήματα ἐπιβάλλουν τὴ συνεργασία τῶν Χριστιανῶν καί τὴν ἀνάδειξη κοινὰ ἀποδεκτῶν λύσεων. Σύμφωνα μέ τόν μακαριστό Ἀρχιεπίσκοπο, «ὁ Θεὸς ἔχει ἀνοίξει νέους ὀρίζοντες γιὰ τὴν κοινὴ δράσι τῶν Χριστιανῶν, ὅπως εἶναι τὰ θέματα τῆς εἰρήνης στὸν κόσμος, τῆς δικαιοσύνης καί τῆς προστασίας τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος»⁵⁶. Οἱ θέσεις αὐτές ἀποτελοῦν θεμελιώδη στοιχεῖα τῆς χριστιανικῆς μαρτυρίας καί προσφέρονται γιὰ νὰ καλλιεργήσουν ἀνθρωπιστικές ἀξίες καί ἱκανότητες ἐνεργῆς πολιτεότητας καί δημοκρατικοῦ πολιτισμοῦ. Τέτοιες δράσεις καί πρωτοβουλίες προωθοῦν «τὴν εὐδοκίμησι τῆς ἀνθρωπότητας, τὴν προάσπιση τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων τοῦ ἀτόμου καί τὴν ἔκφραση τῶν δημοκρατικῶν ἀξιῶν μέσῳ δημόσιων φορέων καί ἄλλων θεσμικῶν ὁργάνων ποὺ ἐπηρεάζουν τοὺς πολῖτες»⁵⁷.

Στὴν καλλιέργεια τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτισμοῦ συμβάλλουν, ἐξάλλου, οἱ κληρικολαϊκὲς συνελεύσεις. Ἡ συμμετοχὴ κληρικῶν καί λαϊκῶν στὶς ἀποφάσεις τῆς Ἐκκλησίας φανερώνει τὴ συνέχεια τῆς ἀποστολικῆς μαθητείας (Πράξ. 15, 1-35) καί ἀναδεικνύει τὴν ποικιλία τῶν χαρισμάτων (πρβλ. Α΄ Κορ. 12, 4-6). Συγχρόνως προσφέρει τὴ μαρτυρία τῆς κοινότητος ποὺ ἀγωνιᾷ καί μερμινᾷ γιὰ τίς κοινὲς ἀνάγκες στὶς σύγχρονες ἐκκοσμικευμένες καί ἀπρόσωπες δυτικές κοινωνίες⁵⁸.

Ἡ κοινωνικὴ δράσι τῶν Ὁρθοδόξων τῆς Ἀλβανίας εἶναι ἐκκλησιοκεντρικὴ καί δέν ἀποτελεῖ μίμησι ἐκκοσμικευμένων πρακτικῶν. Ἡ προσφορά στὴν

⁵⁵ Ν. Μαρτσούκας, *Οἰκουμενικὴ Θεολογία*, ἐκδ. Π. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 333.

⁵⁶ Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, *Ἡ λησμονημένη*, ὅ.π., σ. 355.

⁵⁷ *Πλαίσιο Ἰκανοτήτων*, ὅ.π., σ. 17.

⁵⁸ Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, *Ἡ ἀνασύστασις*, ὅ.π., σσ. 189-195.

άλβανική κοινωνία είναι συνδεδεμένη με τό Εὐαγγέλιο καί θεμελιώνεται στήν ἀνάδειξη τῆς ἱερότητας τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου. Προβάλλει τή διακονία ὡς στάση ζωῆς καί διασώζει τόν ἄνθρωπο ὡς σωματοψυχική ἐνότητα. Σέ αὐτό τό πλαίσιο συμβάλλουν τά ἔργα κοινωνικῶν ὑποδομῶν, ἐκπαίδευσης, ἱατρικῆς περίθαλψης καί ἡ διαρκῆς ὑπεράσπιση τῆς ἐλευθερίας, πού ἐκφράζεται μέ τόν σεβασμό πρὸς τό διαφορετικό. Ἡ κοινωνική-ὕλική διακονία ἀπλόχερα μεταφέρει τὴν ἀγάπη τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ στὸν κόσμῳ⁵⁹. Τό ἔργο αὐτό συνδυάζει τή θεολογία μέ τόν ἀνθρωπισμό καί καταρρίπτει στεγανά, προκαταλήψεις καί στερεότυπα αἰώνων, τά ὅποια πολλές φορές λαμβάνουν ἕναν χριστιανικό μανδύα. Ὡς ἐτσι, ἡ χριστιανική μαρτυρία ἀποκτᾷ μιὰ κοινωνική δυναμική καί ἐπεκτείνεται στήν ὑπεράσπιση τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου. Κι ἐδῶ πρόκειται γιὰ τὴν πολιτική διάσταση τῆς μαρτυρίας. Ἀπέναντι στή μοναξιά τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου, ἀλλὰ καί τὴν ἀδικία πού δέχονται διάφορες κοινωνικὲς ομάδες, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία μέσα ἀπὸ τὴν Ἀγία Γραφή, τὴν Πατερικὴ παράδοση καί τὴν ἐκκλησιαστικὴ τῆς ἐμπειρία προτάσσει τὴν κοινωνικὴ δικαιοσύνη καί τὴν ἀλληλεγγύη⁶⁰.

Στό σημεῖο αὐτό ἀπαιτεῖται παρενθετικά νά σημειωθεῖ, ὅτι ἡ κοινωνικὴ προσφορά τῆς Ἐκκλησίας μπορεῖ νά παρεξηγηθεῖ καί νά θεωρηθεῖ ὡς ἔκφραση προσπλητισμοῦ. Τά ὅρια διαφοροποίησης τῆς διακονίας ἀπὸ τόν προσπλητισμό συνδέονται μέ τά κίνητρα τῶν πράξεων καί τῆς προσφορᾶς⁶¹. «Τό νά προσκαλέσει ὁ Χριστιανὸς τόν ἄλλον στήν πίστη τῆς Ἐκκλησίας ἀφ' ἑνός, καί τό νά σταθεῖ ἀλληλέγγυος στὰ θύματα καί τοὺς καταπιεσμένους ἀφ' ἑτέρου, δέν ἀποτελοῦν δύο ἀντιθετικὲς κατευθύνσεις, ἀλλὰ ἀλληλοπεριχωρούμενες ἀλήθειες»⁶². Ἡ ὑποστήριξη τῶν βιοτικῶν ἀναγκῶν κάθε ἀνθρώπου, ὅπως νερό, φαγητό, οἰκία, παροχὴ ἱατροφαρμακευτικῆς περίθαλψης, ἐκπαίδευση, ἐργασία καί, γενικά, μέριμνα πού ἀπαλύνει τόν πόνο, ἀποτελοῦν συστατικὰ τῆς ἐκκλη-

⁵⁹ Παπαθανασίου, *Ἡ Ἐκκλησία γίνεται ὅταν ἀνοίγεται*, ὅ.π., σ. 270 κ.έ.

⁶⁰ P. Panagiotopoulos, "The Past Requires Reconciliation Pastoral Examples of Intra-Christian and Interreligious Inclusion from the Christian Orthodox Tradition", *The Ecumenical Review*, Volume 77, Issue 1-2. A. Papathanasiou, "An Orphan or A Bride? The Human Self, Collective Identities and Conversion. An Orthodox Approach", in K. Assaas & G. Fadi, *Thinking Modernity Towards a Reconfiguration of the Relationship between Orthodox Theology and Modern Culture*, St. John of Damascus Institute of Theology University of Balamand & Westphalian Wilhelm University Center For Religions Studies, Balamand 2010, σσ. 133-155.

⁶¹ Παπαθανασίου, *Ἡ Ἐκκλησία γίνεται ὅταν ἀνοίγεται*, ὅ.π., σ. 286 κ.έ.

⁶² Παπαθανασίου, *Ἡ Ἐκκλησία γίνεται ὅταν ἀνοίγεται*, ὅ.π., σ. 261.

σιαστικής κοινοτικής ζωής. Μιά τέτοια στάση ζωής μεταδίδει έμπρακτα τήν έν Χριστῷ αγάπη στόν πλησίον καί ἀποτελεῖ συγχρόνως ἱεραποστολικό κάλεσμα καί μαρτυρία⁶³.

Οἱ δράσεις αὐτές ἔχουν μιά ἰδιαίτερη δυναμική καί ὅπωςδήποτε ἀπευθύνονται σέ κάθε ἄνθρωπο καί ὅπωςδήποτε στόν ἐλάχιστο ἀδελφό. Τό γεγονός αὐτό σημαίνει προσήλωση στήν οἰκουμενικότητα καί τήν πολυεθνική ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ περιορισμός τῆς Ἐκκλησίας σέ κλειστά ἐθνικά ὅρια καταλήγει σέ ἄρνηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτοσυνειδησίας⁶⁴. Τό ζητούμενο λοιπόν εἶναι ἡ σωτηρία ὅλου τοῦ κόσμου. Τό λυτρωτικό μήνυμα τοῦ Χριστοῦ εἶναι διαχρονικό καί ἀπευθύνεται σέ κάθε ἄνθρωπο αὐτοῦ τοῦ κόσμου⁶⁵. «Μέ τήν αἴσθηση οἰκουμενικότητος πού καλλιεργεῖ, ἡ Ἐκκλησία ὄχι μόνο συμβάλλει στήν προσέγγιση τῶν ἀνθρώπων ἀλλά καί ἀναγγέλλει, συμβολικά καί λειτουργικά, τήν παγκόσμια κοινωνία αγάπης. Τήν προγεύεται ὡς ἐσχατολογική προσδοκία. Ὡς ὄραμα καί ἐορτή»⁶⁶.

Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας βιώνει τήν οἰκουμενικότητα τῆς ὀρθόδοξης πίστεως, καλλιεργώντας τίς προϋποθέσεις γιά τή συμφιλίωση τῶν ἐτεροτήτων. Ἐτσι λοιπόν, προάγει τήν ἀλληλογνωριμία, τή συναδέλφωση καί τή συνεργασία τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καί τῶν θρησκειῶν τοῦ τόπου, ἐνῶ ἐξίσου σημαντική κρίνεται καί ἡ συνεργασία μέ τήν Πολιτεία. Βασική ἐπιδίωξη ἀποτελεῖ ἡ ἀπό κοινοῦ συνεργασία ὅλων τῶν θεσμικῶν φορέων γιά τήν ἀντιμετώπιση προβλημάτων πού ἀναφέρονται στήν κοινωνική ἀνισότητα, τήν ἐκμετάλλευση, τόν ρατσισμό, τή βία. Ἀναμφίβολα, τά ζητήματα αὐτά ἀναφέρονται στίς πολιτικές πρωτοβουλίες τοῦ κράτους. Ὡστόσο, ἡ Ἐκκλησία ἔχει ὡς ἀφετηρία καί κίνητρο τήν πίστη στήν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ καί τή νίκη ἐναντίον τοῦ κακοῦ. Βιώνοντας καθημερινά τήν ἀναστάσιμη ἐμπειρία, ἐργάζεται γιά τήν ἀντιμετώπιση πολλῶν ἀπό αὐτά τά κοινωνικά ζητήματα. Τό χριστιανικό βίωμα περιλαμβάνει τόν κοινοτικό τρόπο ζωῆς καί δημιουργεῖ τίς προϋποθέσεις γιά συνάντηση καί διάλογο τῶν πολιτιστικῶν ἐτεροτήτων, μέ σκοπό τήν ἁρμονική

⁶³ Βουλγαράκης, *Τεραποστολή*, ὅ.π., σ. 33.

⁶⁴ Π. Βασιλειάδης, *Μετανεωτερικότητα καί Ἐκκλησία. Ἡ πρόκληση τῆς Ὁρθοδοξίας*, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2002, σσ. 125-141.

⁶⁵ Γ. Φλωρόφσκυ, *Χριστιανισμός καί Πολιτισμός*, μτφρ. Ν. Πουρναρεᾶς, ἐκδ. Π. Πουρναρεᾶς, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 19 κ.έ.

⁶⁶ Ἀναστασίου (Γιαννουλάτου) Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας, *Παγκοσμιότητα καί Ὁρθοδοξία*, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2000, σ. 266.

συνύπαρξη⁶⁷. Τό ὀρθόδοξο ἥθος μετουσιώνει τό ιδανικό τῆς ἐλευθερίας σέ πράξη καί οἰκοδομεῖ τὴν ἀλληλεγγύη, ἐξέχωρα ἀπὸ ψυχοπαθολογικά ἰδεολογήματα, θρησκοκλίπτες νόρμες, ἐθνικιστικές κορώνες καί ἰδιοτελεῖς σκοπιμότητες. Ἐπομένως, ὁ διάλογος, ὁ ὁποῖος ἀνήκει στὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, παρουσιάζεται ὡς νέα δυνατότητα καί πρόκληση κατὰ τὴ σύγχρονη ἐποχή⁶⁸. Συγχρόνως ὁμως, ἡ ἐπικοινωνία μὲ κάθε ἑτερότητα φανερώνει τὴ μέριμνα γιὰ νὰ σαρκωθεί ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ στὸν σύγχρονο κόσμο⁶⁹.

Στό θεολογικό καί κοινωνικό πλαίσιο πού περιγράφηκε μὲ συντομία, φανερόνται κάποιες θεμελιώδεις ἀρχές, οἱ ὁποῖες συμβάλλουν στὴν ἐνεργὴ παρουσία τῆς Ἐκκλησίας στὶς ἐκκοσμικευμένες κοινωνίες. Σέ κάθε περίπτωση, αὐτὴ ἡ παρουσία χρειάζεται νὰ εἶναι οὐσιαστική καί ἀθόρυβη, ἀλλὰ καί νὰ ἀποφεύγει τίς ἄσκοπες διαμάχες. Τὰ βασικά σημεῖα τῆς μαρτυρίας μποροῦν νὰ συνοψιστοῦν στὶς ἐξῆς θέσεις καί νὰ ἀποτελέσουν τό πλαίσιο γιὰ τὴ μαρτυρία τῶν ἐκκλησιαστικῶν κοινοτήτων στὸν σύγχρονο ἐκκοσμικευμένο καί διαρκῶς μεταβαλλόμενο πλουραλιστικό κόσμο.

1. Διερεύνηση τῆς ὑπάρχουσας κοινωνικο-πολιτισμικῆς κατάστασης καί προσαρμογὴ τῶν ἱεραποστολικῶν μεθόδων σέ συγκεκριμένες ἀνάγκες καί ἀνζητήσεις.

2. Διαρκὴς ποιμαντικὴ προσπάθεια πού συνδυάζεται μὲ ἱεραποστολική πυγμὴ καί δράση⁷⁰.

3. Ἐπικοινωνία μέσα ἀπὸ τό κήρυγμα τῆς οἰκοδομῆς καί τῆς μαρτυρίας⁷¹, τὴν κατήχηση, τὴν ἐκπαίδευση, τὰ μέσα ἐνημέρωσης (ἐντυπα καί ἠλεκτρονικά), ἀξιοποίηση τῶν ψηφιακῶν περιβαλλόντων, τῶν μέσων κοινωνικῆς δικτύωσης καί γενικά τοῦ Διαδικτύου διευκολύνει τὴν πολυμεσικὴ/πολυτροπικὴ μετάδοση

⁶⁷ Βλ. καί τίς σχετικές ἀναφορές τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας Ἀναστασίου (Γιαννουλάτου) στὶς ἑγκυκλίους τῶν Χριστουγέννων καί τοῦ Πάσχα στὶς ἀκόλουθες ἐκδόσεις: *Θεὸς ἐφανερώθει ἐν σαρκί*, ἐκδ. Μαΐστρος, Ἀθήνα 2007, σ. 17. *Νῦν πάντα πεπλήρωται φωτός*, ἐκδ. Μαΐστρος, Ἀθήνα 2007, σ. 74.

⁶⁸ Γ. Ζιάκας & Α. Ζιάκα, *Διαθρησκευτικός Διάλογος*, ἐκδ. Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 2016.

⁶⁹ Ἀρχιμ. Ἀναστάσιος Γιαννουλάτος, «Σκοπὸς καί κίνητρον τῆς ἱεραποστολῆς (ἐξ ἀπόψεως θεολογικῆς)», *Πορευθέντες*, τεύχ. 33-34 & 35-36 (1967), σσ. 2-9 & 34-36.

⁷⁰ Ἀναστάσιος Γιαννουλάτος, *Ἱεραποστολή*, ὁ.π., σσ. 100-134.

⁷¹ Ν. Τσιρέβελος, «Κήρυγμα καί Μαρτυρία. Karl Barth καί Ἀναστάσιος Γιαννουλάτος», *Σύναξη*, τεύχ. 176 (2025), σσ. 57-67.

τοῦ Εὐαγγελίου σέ ποικίλους ἀποδέκτες καί μέ βάση τίς οἰκεῖες πολιτιστικές ἀναπαραστάσεις⁷².

4. Προσφορά διακονίας καί κοινωνικές πρωτοβουλίες πρὸς κάθε ἄνθρωπο ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐθνική/ἐθνοτική του καταγωγή, τὴ θρησκευτική πίστιν, τὴν κοινωνική τάξη καί κάθε τι ποὺ τὸν διαφοροποιεῖ⁷³, καλλιεργώντας τὸ ὀρθόδοξο ἥθος πέρα ἀπὸ ἠθικιστικές νόρμες καί δικανικές ἀντιλήψεις⁷⁴.

5. Δημιουργία μνημείων πολιτισμοῦ, ἐκπαιδευτηρίων καί ποικίλων χώρων σύναξης⁷⁵.

6. Διαπολιτισμική μαρτυρία, σεβασμός τῶν ἀνθρώπινων δικαιωμάτων, κοινωνική δικαιοσύνη καί ἀλληλεγγύη, καθὼς καί θρησκευτική ἐλευθερία⁷⁶.

7. Λειτουργία μετὰ τὴ Λειτουργία, δημιουργία κοινότητας καί σύναξη εἰλικρινῶν καί οὐσιαστικῶν σχέσεων μεταξύ τῶν μελῶν τῆς κοινότητας⁷⁷.

8. Κληρικολαϊκές συνελεύσεις καί δημοκρατικός πολιτισμός⁷⁸.

9. Διαχριστιανικές καί διαθρησκευτικές σχέσεις καί ἐπικοινωνία.

10. Εἰρηνική παρουσία καί ἔμπρακτος ἀγώνας γιὰ τὴν καλλιέργεια τῆς ἀρμονικῆς συμβίωσης⁷⁹.

Τὰ σημεῖα αὐτὰ μποροῦν νὰ ἀποτελέσουν ἓναν ὀδικό χάρτη γιὰ τὴ μαρτυρία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στὸν σύγχρονο κόσμον. Βέβαια, μπορεῖ νὰ τεθεῖ τὸ ἐρώτημα, ὅτι οἱ Ὁρθόδοξοι εἶναι πληθυσμικά λίγοι στὴν Εὐρώπη. Παρ' ὅλο ποὺ οἱ Ὁρθόδοξοι δέν εἶναι πλειοψηφία, ὥστόσο μποροῦν νὰ ἐργαστοῦν δημιουργικά καί νὰ βοηθήσουν τὴν Εὐρώπην νὰ ἐπανανακαλύψει τίς πνευματικές της καταβολές, οἱ ὁποῖες εἶναι ἄμεσα συνδεδεμένες μέ τὸν Χριστιανισμό. Ἐέχω-

⁷² Τσιρέβελος, *Ἡ ὀρθόδοξη μαρτυρία*, ὁ.π., σ. 618.

⁷³ Γ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανικὴ Ἠθική*, ἐκδ. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2000, σελ. 380 κ.ε.

⁷⁴ Πρωτ. Β. Καλλιακμάνη, *Ὁ ἐκκλησιολογικὸς χαρακτήρας τῆς ποιμαντικῆς. Ἀντίφω ζωννύμενοι II*, ἐκδ. Μυγδονία, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 176 κ.ε.

⁷⁵ Ἀναστάσιος Γιαννουλάτος, *Ἀνασυγκρότηση*, ὁ.π., σ. 47 κ.ε.

⁷⁶ Θ. Παπαθανασίου, «Χριστιανικὴ Μαρτυρία καί Διάλογος μέ ἄνθρώπους ἄλλων πεποιθήσεων. Πατερικὲς ἐνοράσεις», σὺν Σ. Ζουμπουλάκης & Π. Σαλαμπιέ (ἐπιμ.), *Sources Chretiennes. Ἑλληνικὴ καί λατινικὴ συμβολὴ στὸν εὐρωπαϊκὸ πολιτισμὸ*, ἐκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 2019, σσ. 383-412. Π. Παναγιωτόπουλος, *Τομὲς καί Ἀσυμβατότητες*, ἐκδ. Ροπή, Θεσσαλονίκη 2019.

⁷⁷ Ἀναστάσιος Γιαννουλάτος, *Τεραποστολή*, ὁ.π., σσ. 128-129.

⁷⁸ Ἀναστάσιος Γιαννουλάτος, *Ἀνασυγκρότηση*, ὁ.π., σσ. 189 κ.ε.

⁷⁹ K. Barth, *Homiletics*, trans. G. Bromiley & D. Daniels, Westminster John Knox Press, Louisville Kentucky 1991, σ. 68. Ἀναστάσιος (Γιαννουλάτος) Ἀρχιεπίσκοπος Ἀλβανίας, *Συνύπαρξη: Εἰρήνη, Φύση, Πτώχεια, Τρομοκρατία, Ἀξίες. Θρησκευτολογικὴ θεώρηση*, ἐκδ. Ἀριμός, Ἀθήνα 2015, σ. 27 κ.ε.

ρα από τις άστοχίες των χριστιανών εκπροσώπων, τό Ευαγγέλιο συνέβαλε στην ανάδειξη καί τί διαμόρφωση ανθρωπιστικών αξιών.

Αναμφίβολα, ή επιδίωξη γιά όλα αυτά προϋποθέτει τίν ανάδειξη τῆς ὀρθόδοξης αὐτοσυνειδησίας. Σέ αὐτό τό ζήτημα ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀλβανίας Ἀναστάσιος προσφέρει τόν παλμό τῆς δημιουργικῆς πορείας τῶν Ὁρθόδοξων στόν σύγχρονο κόσμο. «Γενικότερα πιστεύω ὅτι ἡ ἐνδεδειγμένη Ὁρθόδοξη στάση στή σύγχρονη πολυθρησκευτική κοινωνία εἶναι τό μαρτυρικό-ἱεραποστολικό φρόνημα. "καί ἔσεσθέ μου μάρτυρες ἐν τε Ἱερουσαλὴμ καί [ἐν] πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καί Σαμαρείᾳ καί ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς" (Πράξ. 1, 8). "Εσχάτου", μέ ὅλες τίς ἐννοίες. Δίνουμε τή μαρτυρία τῆς πίστεώς μας, ὅπου ὁ Θεός ἀνοίγει μιὰ πόρτα: σέ περιβάλλοντα μὴ Ὁρθόδοξα, μὴ χριστιανικά, ἀδιάφορα ἢ ἀθεϊστικά – στήν Εὐρώπη, στήν Ἀφρική, ὅπου γῆς, σέ διεθνῆς παγκόσμιους ὀργανισμούς. Χωρίς ἀπαίτηση νά γίνουν οἱ θέσεις μας ἀποδεκτές, χωρίς πνεῦμα προσπλητισμοῦ, χωρίς ὑπεροψία, χωρίς ἀνησυχία ἢ φοβίες. Μέ σεβασμό στήν προσωπική ἐλευθερία τοῦ ἄλλου. Τά ὑπόλοιπα τά κατευθύνει ὁ Θεός. Αὐτή ἡ ἐσωτερική διάθεση μᾶς δίνει τή δυνατότητα νά ἐπικοινωνοῦμε ἄνετα, προσφέροντας τίν Ὁρθόδοξη ἐμπειρία πρὸς κάθε κατεύθυνση· καί σ' αὐτούς πού ἔχουν ἄλλες θρησκευτικές ἢ κοσμοθεωριακές πεποιθήσεις. Ὅ,τι καί νά πιστεύουν ἢ νά μὴν πιστεύουν, δέν παύουν νά ἔχουν τίν ἀξία τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, τοῦ πλασμένου κατ' εἰκόνα Θεοῦ»⁸⁰.

Παρόμοιες εἶναι καί οἱ θέσεις τοῦ Μητροπολίτη Διοκλείας Κάλιστου Ware, ὁ ὁποῖος ἀναδεικνύει τόν πρωταγωνιστικό ρόλο τῆς Δυτικῆς Ὁρθοδοξίας. Ἡ δυτική Ὁρθοδοξία διακρίνεται τόν τελευταῖο αἰῶνα γιά τόν μάχιμο ἱεραποστολικό της χαρακτῆρα καί ζῆλο. Παρ' ὅλο πού οἱ Εὐρωπαῖοι Ὁρθόδοξοι γνωρίζουν ὅτι εἶναι μειονότητα, ὥστόσο «εἶναι καθῆκον καί προνόμιο νά μοιραστοῦν τίν Καθολική αὐτή πίστη μέ τούς ἄλλους [...] αὐτή ἡ διασπορά, πού δέν εἶναι οὔτε τυχαία οὔτε τραγική, ἀποτελεῖ ἀπεναντίας τόν καιρό μας, τί στιγμὴ τῆς εὐκαιρίας μας [...] ἐμεῖς οἱ Ὁρθόδοξοι πρέπει νά καταλάβουμε καί νά ἀκούσουμε: νά κατανοήσουμε βαθύτερα τίν Ὁρθόδοξη κληρονομία μας καί ν' ἀκούσουμε μέ μεγαλύτερη ταπεινὴ αὐτὰ πού λένε οἱ ἄνθρωποι, θρησκευόμενοι καί μὴ, στή Δύση»⁸¹. Μέ ἄλλα λόγια, «ὁ μὲν θεισμός πολὺς, οἱ δὲ ἐργάται ὀλίγοι.

⁸⁰ Ἀναστάσιος (Γιαννουλάτος) Ἀρχιεπίσκοπος Ἀλβανίας, *Ἐγρήγορη. Χρέος τῶν Ὁρθόδοξων*, ἐκδ. Ἐν πλῶ, Ἀθῆνα 2017, σ. 177.

⁸¹ K. Ware, *Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία*, μτφρ. Ἰ. Ρονλίδης, Ἀθῆνα 2001, σ. 298.

δείθητε οὖν τοῦ κυρίου τοῦ θερισμοῦ ὅπως ἐκβάλῃ ἐργάτας εἰς τὸν θερισμὸν αὐτοῦ» (Ματθ. 9, 37-38).

Ἐπίλογος

Ἡ Ὁρθόδοξος Αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας, μετὰ τὴν κατάρρευση τοῦ ὁλοκληρωτικοῦ καθεστώτος, ἀνασυγκροτήθηκε μέ θαυμαστό καί ταχύτατο τρόπο χάρις στὶς συστηματικές καί ἀποτελεσματικές πρωτοβουλίες τοῦ μακαριστοῦ Προκαθημένου τῆς Ἀρχιεπισκόπου Ἀναστασίου. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀναστάσιος ἀξιοποίησε τὴν ἐμπειρία του ἀπὸ τὴν ἱεραποστολὴ στὴν Ἀφρική⁸², τίς δράσεις ἐπανευαγγελισμοῦ στὴν Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδας⁸³, τὴν ἀκαδημαϊκὴ του γνώση καί τὸ ἐκκλησιαστικὸ του ἥθος καί, μέ βάση τὴν ἐμπειρία τῆς ὀρθόδοξης παράδοσης καί ζωῆς⁸⁴, ἐργάστηκε ἀνιδιοτελῶς καί ἀκατάπαυστα γιὰ τὴν ἀνασυγκρότηση τῆς Αὐτοκέφαλῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας τῆς Ἀλβανίας⁸⁵. Συνοδοιπόροι του σέ αὐτὸ τὸ τεράστιο πολυσχιδὲς ἔργο ὑπῆρξαν ἐλάχιστοι Ἕλληνες καί Ἀμερικανοί καί πολλοὶ Ἀλβανοί. Ὅλοι μαζί συνεργάστηκαν ἀδελφικά γιὰ νὰ μεταδώσουν τὸ μήνυμα τοῦ Εὐαγγελίου καί νὰ θέσουν τὰ θεμέλια γιὰ τὴν ἀναβίωση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. ἐργαζόμενοι μέ τὸ πάθος τῶν πρώτων χριστιανῶν.

Τὰ παρακάτω λόγια τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀναστασίου, τὰ ὁποῖα πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ του γνώση καί τὴ διακονικὴ του ἐκκλησιαστικὴ ἐμπειρία, προσανατολίζουν τὴν πορεία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στὸν σύγχρονο ἐκκοσμικευμένο καί πολύμορφο κόσμο. «Μιά τέτοια δημιουργικὴ "μειονότητα", ἐν δυνάμει οἰκουμενικὴ Ἐκκλησία καλούμεθα νὰ ἀποτελέσουμε καί ἐμεῖς. Γιὰ νὰ ἀνταποκριθεῖ ὅμως στὸν ἱστορικὸ της ρόλο ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καί νὰ συμβάλλει στὴν πνευματικὴ πορεία τῆς Εὐρώπης, θὰ χρειασθεῖ πρὶν ἀπὸ ὅλα νὰ εἶναι συνεπὴς στὸν μυστηριακό-σωτηριολογικὸ της χαρακτῆρα. Νὰ παραμένει αὐτὸ ποῦ στὴν οὐσία εἶναι: Κιβωτὸς τῆς ἀλήθειας, τὴν ὁποία ἀποκάλυψε ὁ Τριαδικὸς Θεός. Φανέρωση τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Χῶρος ὅπου τελεσιουργεῖται ἡ μεταμόρφωση τοῦ ἀνθρώ-

⁸² Παπαθανασίου, *Ἡ «γενιά τοῦ '60»*, ὁ.π., σσ. 367-427.

⁸³ Ρώμας, *Ἀρχιεπίσκοπος Ἀλβανίας Ἀναστάσιος*, ὁ.π., σ. 45.

⁸⁴ Δελικωστόπουλος, *Ἀναστάσιος Ἀρχιεπίσκοπος Τιράνων*, ὁ.π., σ. 292.

⁸⁵ Ρίτσι, *Εὐαγγελισμός*, ὁ.π., σ. 368 κ.έ.

που, ἡ ὑπέρβαση τῆς ὑπαρξιακῆς του ἀγωνίας, ἡ ἔνωσή του μέ τόν Θεό τῆς ἀγάπης»⁸⁶.

Στήν Ἀλβανία ἡ ποιμαντική ἐργασία συνδυάσθηκε μέ τήν ἐκκλησιαστική μαρτυρία σέ ἕνα πλουραλιστικό καί ἐκκοσμικευμένο περιβάλλον. Ἡ Ἐκκλησία ὑπερασπίστηκε τά ἀνθρώπινα δικαιώματα καί καλλιέργησε τόν διάλογο, ἀκολουθώντας τίς εὐαγγελικές ἐπιταγές. Σέ περιόδους ἐθνικῶν, ἐθνοτικῶν καί κοινωνικῶν συγκρούσεων στό ἐσωτερικό τῆς χώρας ἤ στά Βαλκάνια ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας τόνωσε τήν πίστη, τήν ἀγάπη καί τήν ἐλπίδα τῶν Ὁρθοδόξων, λειτούργησε συμφιλωτικά στήν τοπική κοινωνία, ἀλλά καί φιλικά πρὸς τοὺς γείτονες, ὅπως π.χ. στήν προσφυγική κρίση στό Κόσσοβο. Μέ παρηρσία καί σθένος ἀντιμετώπισε τίς διασπαστικές ἐπιδιώξεις ἐθνικιστικῶν κύκλων, ἀκολουθώντας ἔμπρακτα τή διδασκαλία τῆς χριστιανικῆς θεολογίας σχετικά μέ τήν ἀξία κάθε ἀνθρώπινου προσώπου καί ἀναδεικνύοντας ὅτι τό μεγαλύτερο πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ ἐγωκεντρισμός.

Ἐξάλλου, πρόβαλε στήν πράξη ὅτι ὁ Θεός «ἐποίησέν τε ἐξ ἑνὸς πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων κατοικεῖν ἐπὶ παντὸς προσώπου τῆς γῆς» (Πράξ. 17, 26). Γι' αὐτό μέχρι καί σήμερα ἐργάζεται γιά τήν οἰκουμενική συμφιλίωση καί τήν ἀδελφότητα στήν Ἀλβανία καί τά Βαλκάνια. Οἱ θέσεις αὐτές, ἀναμφίβολα, ἔχουν θεολογική βάση καί ἐκφράζουν τήν ἐκκλησιαστική αὐτοσυνειδησία. Συγχρόνως ὅμως, ἔχουν πανανθρώπινο χαρακτῆρα, ἀγκαλιάζουν κάθε ἄνθρωπο καί ἀποτελοῦν τή βάση γιά τήν καλλιέργεια ἱκανοτήτων σχετικῶν μέ τήν ἀρμονική συμβίωση. Κατ' αὐτόν τόν τρόπο ἔχουν ἰδιαίτερη θέση σέ μιά κοινωνία πού ἐπιδιώκει τόν δημοκρατικό πολιτισμό.

Ἡ ἀνασυγκρότηση ἐπιτεύχθηκε μέ τή βοήθεια ἑνὸς σχεδίου πού συνδύασε τήν ἱεραποστολική μαρτυρία καί τόν ἐπανευαγγελισμό, μέ μέρμινα ποιμαντική καί διακονική ἐργασία. Ὁ συγκεκριμένος τρόπος ἐργασίας –τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν– μπορεῖ νά ἀποτελέσει τή βάση γιά τή διακονία καί τή μαρτυρία τῆς Ἐκκλησίας στίς σύγχρονες ἐκκοσμικευμένες καί διαρκῶς μεταβαλλόμενες πλουραλιστικές κοινωνίες τῆς Εὐρώπης. Τό ἄνοιγμα τῆς Ἐκκλησίας διακρίνεται γιά τήν πιστότητα στίς ἀνθρωπολογικές θέσεις τοῦ Εὐαγγελίου, δίχως ὅμως νά χάνει τή θεολογική του πνοή. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι παρούσα στήν κοινωνία, διακονεῖ κάθε ἄνθρωπο καί προσφέρει τήν πολύτιμη ἐμπειρία τῆς παραδόσής της, ξέχωρα ἀπό τακτικές προσπλυτισμοῦ καί φανατισμοῦ. Τέλος, ἐργάζεται

⁸⁶ Ἀναστάσιος Γιαννουλάτος, *Ἐγρήγορη*, ὅ.π., σ. 182.

γιά τήν εἰρήνῃ τῆς κοινωνίας ὡς ἀπόρροια τῆς λειτουργίας μετὰ τῇ Λειτουργίᾳ καί ἐπιδιώκοντας οἱ χριστιανοί νά εἶναι «τὸ ἅλας τῆς γῆς» (*Ματθ.* 5, 13).